

Година прва. — Свеска трећа.
У Бечу 26. децембра 1874.

ИЛУСТРОВАН ЛИСТ ЗА ЗАБАВУ И ПОУКУ.

Излази 15. сваког месеца.
Годишња је цена 6 ф. или 72 гр. ч.

ТРПЕН СПАСЕН.

Роман у три књиге.

од

Јаше Цигановића.

V.

Шта већ толико јадикује породица Максина? Та син њихов иде да види света, да се што више научи. Што је год могао научити у Новом Саду, већ је све научио.

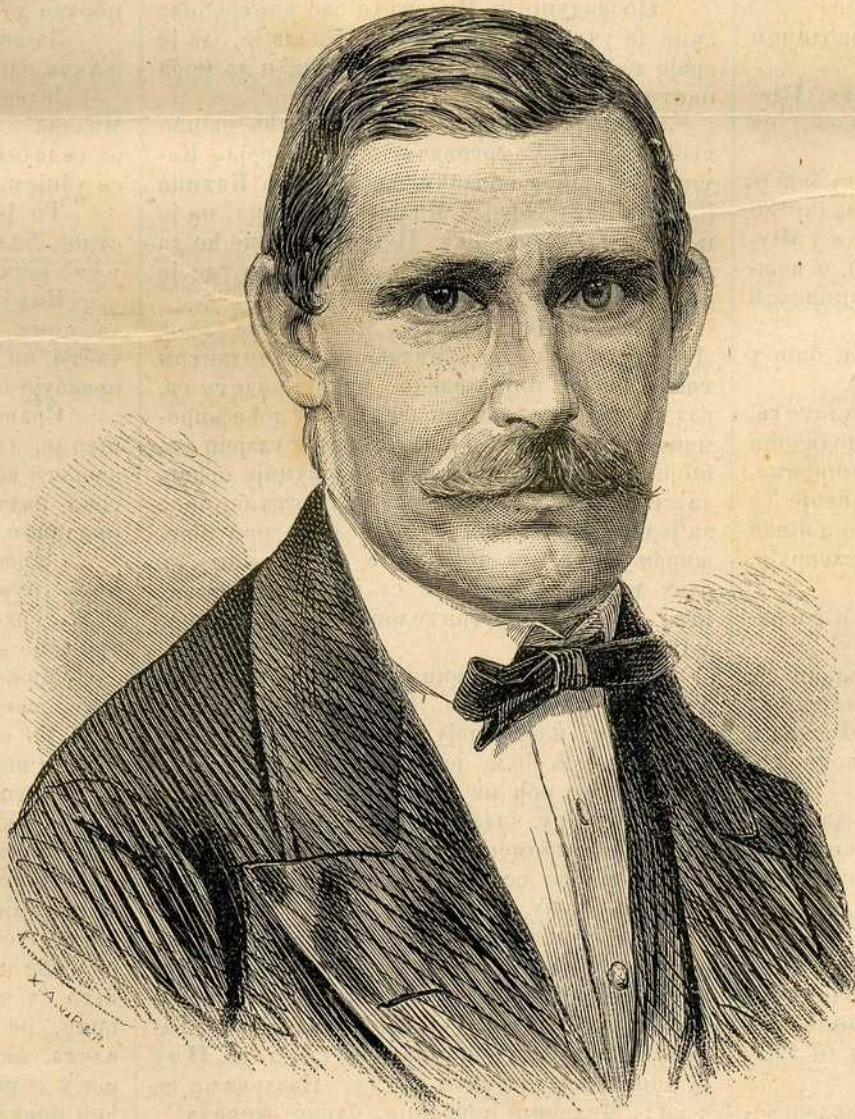
Шта се бринете за нашега Гавру? Са бријачем у руци може проћи сав свет.

Шта ће фалити Гаври? Рођен у Новом Саду, у српском Паризу, рођен од прастаре чисте берберске крви, штоно веле *pur sang* берберин, у школи свог оца Максе, увежбан од толи знаменитог бербера Ђоке Глађеновића, шта ће му фалити ма куд отишао.

Нови Сад, главни стан и ђенералска школа за бербера, а Србин рођен берберин, то јест, бољег бербера на свету нема.

Шта ви бербери из Толедана Севиле, и ви сви шпански бербери, шта сте ви према српском берберу? Пошљите амо све ваше бербере на концерт, на мегдан, па ћете сви ником поникнути, и мора ћете признати, да је српски берберин заслужио, да од његовог плеха ваш дон Кихот себи шлем на главу натакне.

III

Јеврем Грујић,

потпредседник народне скупштине у Београду.

Стара, припозната је ствар, да су српски бербери најбољи, а после њи долазе Турци, Мађари и Румуни. Србин брије брзо, лако и чисто; једва осетиш кад је почео и кад је свршио, нит' ти главу амо и тамо развлачи. Турчин чисто брије, и то до корена, ал тако ти међу колена у пресу главу метне, да ако си слаб можеш изданути. Мађар чисто и добро брије, ал много цивра и кревели се. Румун чисто брије, ал мало потеже. Немац ил те мора окрвавити, ил те рђаво обрије, да клице остану. Немац је већ бољи за фризера.

Српски берберин штоно веле у бријању има „сигурну руку“, а то много чини. Кад би сваки Србин, који докторију или хирургију учи, покрај тога и бријати научно, колико би имали Балаша, Билрота и Пирогова!

О њиховој слави знају многе велике вароши приповедати, особито Пешта, Беч и Грац. Наћи ћеш их и у Паризу и у Њујорку.

Не брините се за Гавру, он је сад у Пешти, а у Пешти је као код куће.

Сад је у офцини само Ђока и Љуба, а кад има врло много посла онда тек помогне и принципал, а то бива само кад је велики светац, или вашар.

Љуба једнако лаћмана брије. Кадгод дође, увек распитује за фрајлу, а Љуба поруке и отпоруке носи.

Мало по мало, па се и госпођа Фема утешила. Писао је Гавра, да је здрав и да је у официни код г. Лоштајнера примљен. Веће радости мајстор Макси није требало.

Пролазе дани, дођу и прођу зимски први свеци, божић и нова година, и већ су ту фашанге.

Сад настаје радост за фрајлу, лаћмана и Глађеновића.

Салика једнако гања Боку, да иде с њом на бал, ал Бока не сме на фрајмузику због касана. Отишао је с њом двапут у друго место близу Новог Сада, у Футог, и ту се добро са Саликом наиграо, нит' су га тукли касани, нит' је ко код куће знао где је био.

У Новом Саду су испала два бала најлепше, један официрски и један „пургерски“.

На официрски бал били су позвати сви виши беамтери и сенатори са породицама, тако исто и јаче трговачке куће; трговчиће, бакале и мајсторе нису звали.

С великом натегом би позват са породицом и Макса. Ту је имао лаћман са својим коморатима доста посла. Они не ће никако бербера на свом балу. Једни беху попустљивији, особито према фрајли Милеви, па су предлагали, да фрајла Милева може доћи у друштву са другом којом позватом породицом. Било им је жао Милеве, јер је лепа девојка, а особита играчица, могла би бал дичити. То опет није резон. Други опет предлажу, да и матер позову без оца. И то није у реду. Предић се са својим пријатељима бори за мајстор Максу, и победу одржи. Помогло му је то, што је Макса имао кућу и дванаест ланаца земље, и био је члан варошке општине, општинар, прави „биргер“ краљеве новосадске вароши.

Тако Макса сретно продре са породицом на официрски бал.

По вароши читава граја због тога. Гдекоје господске куће опет завиде Макси, па пристају уз оне који их оговарају.

Али Макс и његовој породици ни брига.

Боку наравно, официри нису звали; но он је баш у пркос отишао са Саликом у Футог на бал, у великој сеоској биртији, и можда је боље провео, него да је на официрском балу био.

Ето, ту је већ и официрски бал, баш у суботу, то је господски.

Што је било госпоштине и нобилитета, све је ту. Банда солдачка свира. Господичини цивилите надмећу се у игри са официрима.

Фрајла Милеве још нема. Гдекоје се већ радују, да не ће ни доћи. Особито лаћман је немирац, нестрпељив, једнако извирује; кад у једаред ето његове даме.

Фрајла Милева, госпођа Фема, и господар Макса Свилокосић улазе.

Дочека их лаћман Предић, поклони се, па фрајлу испод руке води, а родитељи за фрајлом, покаже им место да седну. Фрајла и госпођа седну, а господар Свилокосић помеша се међ господу.

Сви на њих гледају. И могу гледати.

Бадава, најлепша је фрајла Милева. И мати још добро изгледа. Милева има роза хаљину, превучену финим тил-англејом, у косе уплетени бели и вишњикасти цветићи. Стас као у срне, ножице танко-формасте. Сва је рођена за играње; па њене црне очи, како се у њима стакленог осветљења зраци преливају. Шта је покрај њих рубин, шта ли дијаманат.

Госпођа Фема имала је хаљину од модробребрикасте свиле, врло јој добро стајала. Црномањасте при свећи увек млађе изгледају. Госпођа Фема је јако црномањаста, па изгледа за петнаест година млађа. Тако изгледа, као лепа, зрела девојка од двадесет и пет година, а да није покрај ње Милеве, још млађа.

И господар Макса добро изгледа. Фини до колена црн капут, црне панталоне, бео „жиле“, златан ланац; велики човек, велике бркове делијски расчешљане, изгледао је као какав пензионират коњанички обрштар.

Господар Макса и тон светски познаје. Није хтео рано доћи, него доцније. Што се тиче његова држања, ту нема мане.

Банда свира „валцер“ онда се то звало „тајч“.

Предић једва дочека. Официрска му је капа о кајшу о леву руку обешена, а десном прихвати Милеву, која се већ дигла, па играју. Тој лакоћи, тој брзини, и тој грацији нема пара. Ножице Милевине не виде се кад земљу дотакну. Кад се у игри савија, она њена гипка опружност, мушке очи очара; већ и таласање њени хаљина је примамљиво. Сви као укочени гледају Милеву. Мушки се диве. Даме, које кћери немају, све је фале; фрајле . . . гдекоја гледи на њу издалека поноситим „презрителним“ оком, гдекоја опет баци брз поглед на њу па га повуче брзо, зарумени се, боји се, да се завист на лицу не примети.

Све бадава, сакрете се све пред Милевом, не помаже вам ту никакав ранг, па да сте све саме грофице, — тако мисли у себи господар Макса, кад види како Милева игра, и како је сви гледају.

Сад се почну сви за Милеву отимати. Престаде сваки ранг, свако мисли, „сви смо по подобју божијем и убоги и богати“, и гроф и бербери, ал Милеву бог створи и украси што ретко кога.

Милева иде из руке у руку. Отац и мати све расту. Предић триумфује над противницима, камарати приступају к њему, свако му руку стиска, гратулира.

Но додуше и Милева је све употребила само да учини добар утисак. Знала је, да је граја због ње, да је завист прати, и да мора пасти ил победити.

Свирају кадриљ. Предић је већ нашао *vis à vis*, једну трговачку кћер, фрајла Катницу, и једног обрлаћмана. Фрајла Катница је била после фрајла Милеве најлепша, па је и она била три у оку. Неке фрајле не ће да играју, неке опет не ће у тој колони где је фрајла Милева.

Створе две колоне. Милева све везе. Лаћман никад пред никаквим командантом такве корак не правио, пасија видети га, кад прави „ете“ ил „аџ аван“. Кад дође „промена“, а Милева с њим тако регуларно машира, у варијацима тако еволуције прави, да се сви и сам мајор дивили, доста би било за једног капитуланта. Али само при шанжирању руку гдекоје даме не хтедоше јој руку дати, но пружали су јој парче мараме, што Милева „презрително“ ал смешљиво мимоније.

Када су то официри видели, закључе дати јој удовољство. Кад засвирају полку, сви редом с њом играју, сви вичу: браво! фора!

Ова ноћ била је врх, зенит славе Милевине. Ова ноћ не ће се никад заборавити.

У одмору, када се фрајла Милева и фрајла Катница променирају, а официри око њих лебде, многе седеће даме и фрајле пакосне погледе бацају, но све заман.

Наступи одмор. Сад се вечера, банда свира; Максина је породица гост официра. Но нису ни они могли господара Максу Свилокосића постидети. Мал' који час, па Макса заповеда, токајери и шампањери све лете. И ту је био Макса на свом месту. Наздравља се фрајла Милеви и породици, бурно: живила!

После одмора опет се игра.

Господар Свилокосић допао се са својим шармантним понашањем. Не само обер-него и штабални су се официри с њиме радо разговарали.

Што ближе зори, друштво све веселије.

Расчепури се старије друштво. Игра се „крајц минет“. Ту је и господар Макса, игра са једном господом, пензиониратом рехнунгс-официјалком. Свако се диви како Макса игра. Крајц минету крај.

Опет валцер играју. Сад боме дође ред и на госпођу Фему. Започе с њом Предић, па онда за њим сви официри. Сад се тек видело ко је права играчица; види се да је у официрској школи игру научила. Све се отимају за њом, игра лако као перо.

Као год што је фрајла Милева славно започела, тако исто је опет госпођа Фема славно завршила.

Даме се већ разилазе.

Дође субјект Љуба, отпрати госпођу и фрајлу, а господар Макса остане још у друштву, баш до бела дана, и славно проведе. Овај дан, та ноћ ујљеби ће се усрце фрајле Милеве, као најзнаменитији спомен у њеном животу.

Тако прође официрски бал. Многи ће га се сећати.

Лаћман Предић је сретан, пресретан, ништа му не фали само кауција и дозвола, па одмах би се женио. Али као што је споменуто, ту ствар записује. Он је син фелбаба, стао је у милитарну школу и постаде лаћманом. Откуд кауције? Господар Макса да све прода, којекако би се кауција набавила, ал тако што не може нико од њега изискивати, не може нико желети, да се убије. Меће и лаћман и фрајла Милева на лутрију, ништа не помаже. Страшно се у њему љубав разгорела, не зна сам шта да чини.

Тако исто и фрајла Милева страда.

Љуба иде једнако лаћмана бријати. Лаћман се њему повери, и пиље по њему писма фрајла Милеви. Кад и кад само цедуље запечаћене. Љуба је такође и од фрајле писмене поруке доносио.

За све је то знао Бока, и проучио је сав њихов одношај и све слабости.

Једаред оваку цедуљу пошље: „Драга Милево! ако како год не дођемо до кауције, ил свлачим униформу, па идем у солару, ил се убијем.“

То је Боки доста било. Сад тек сину сунце бољој нади. Мало по мало увукао се у све њихове тајне.

Кад је видео, где лежи слабост лаћмана, да нема кауције, и по томе да је не може узети, он одма поста веселији, слободније се показује пред фрајлом.

Сравнио је себе са лаћманом, и пронашао је, да је он сретнији човек, да се може женити кад хоће, ал лаћман не. И ово његово надмоћије показа ће му фино првом приликом.

Држаће се још један „трговачки“, па онда „пургерски бал.“

„Трговачки“ није „пургерски“, а пургерски није „трговачки.“

Може когод бити „пургер“, али за то није „трговац.“

То су појмови свуд по малим провинцијалним варошима.

Трговачки је бал већ у мањем месту као *riche-riche*, а „пургерски“ носи карактер занатлијски.

Пургерски је бал демократски, они примају и оне, који се држе у рангу вишима од њих, пустиће и грофа, онз друге пак ниже од себе не пуштају. Разлика је још само то, што су они на овом пургерском балу домаћини, не вежу се никаквих прописаних тоалета, ни мода, и ако би ко стран, као гост њи у томе исмевао, сваки пургер као домаћин показао би му врата, и могао би се сретним држати, ако само мирно прође.

Но пургерски балови доиста и јесу најзанимљивији балови.

Ти добри вредни мајстори и мајсторице са својим синовима и кћерима, то су домаћнице пургерског бала.

Трговачки је бал био и прошао.

Кад је већ господар Макса са својом породицом позват био на официрски бал, наравна ствар, да је морао бити позват и на трговачки. Иначе би била увреда за официрски бал.

И на овом балу била је Милева са родитељима и лаћманом. Ни овде није било Глађеновића.

Није био занимљив бал, крута је етикеција владала.

Сад долази пургерски бал.

Уредили су га занатлије, а уредитељ је био господар Макса Свилокосић.

Цена уласку мала.

Сва господа могла су доћи, и милитарна и цивилна, па и трговци. Права демократија.

Обући ће се ко како хоће, без прописа, наравно само чисто.

Банда је циганска.

Какви пикники, какви официрски балови, све на страну, видеће те како се ту весели.

Господар Макса, по што му је дуго чекати на балу вечеру, најпре вечера код куће, премда ће и на балу вечерати, јер он не вечера код куће из цинцилука као многи други. Госпођа Фема се такођер мало прихвати, али Милева не ће ништа.

Мајстори, главни чланови пургерског бала, и они ће сви најпре код куће вечерати, али ће опет за то свако на балу вечерати, гдекоји и по двапут.

Сад ћемо видети панораму.

Већ се скупљају. Њихово скупљање не траје дуго, мало час па сви су ту. Њима је ноћ кратка.

Сви су ту.

Ето видиш здраве касанске момке, у шпенцима, виде им се јаке мишице кроз тесан рукав; гдекоји је у капуту. Ено опет столарски, ковачки и цинтерски момци у мало подужим капутима. Ено опет у финим фраковима, белим рукавицама, то су трговачки момци. Од оних првих слабо који има рукавица; ето лаки шнајдера и бербера све уфитиљени и углађени.

Да је ту и Бока, нема сумње, како би пургерски бал био без њега. Берберски субјекти одмах се познају. Бока опет има нов плаветан фрак место оног што му касани растргли, са жути дугмади, у таком се Салики допао, беле панталоне и жиле, црвен крават, коса фризирана. Други субјект је опет у жутом фраку, трећи у зеленом, све са жути дугметима, и сви улизани.

Налази се нешто и милитарије, унтрофицира неколико, ал г. Предић не сме фалити.

Официри се повуку у креденц.

Од мајстора опет има их од свију заната, све поштени и честити мајстори. Сваки у капуту дугачком, са собом носи лулу с кратким камишом и коштек. Ту су они господари, нити им каква етикеција заповеда.

Госпође мајсторице скромно и чисто обучене, тако као у недељу, када се по променади шећу, чиста хаљина, фина капица на глави.

Видиш и код мушких и код женских пуна једра лица, здраве јаке руке, из сваке посао и здравље вири.

Гдекоји мајсторски момци навукли су рукавице. Добро им не стоји, боље би било, да своје радене руке у њиховом голом поштењу покажу.

Цигани почеше свирати леп „полонез-марш“, па после тога, одмах се започе игранка.

Започну свирати „валцер“; онда се звао „тајч“, а био је прави „трајшрит“. Додуше већ од десетину година, играо се „цвајшрит“, ал на пургерском је балу највећу улогу играо „трајшрит“.

Започеће господар Макса са шнајдерком цехмајсторовицом, а госпођа Фема са касанином и арендатором свију новосадских касаница. „Трајшрит“ дивно иде.

Господар Макса ма да је био много јачи од цехмајсторовице, ипак је лако играо. Ухвати мајсторицу са појас, па дигне леву ногу и савије до колена, лагано се окрене на лево играчице, и већ се окрећу. Мајсторица се у окретању диже еластично од земље, нешто и подскакује, и виде јој се са свим малене и суптилне ноге. Када је господар Макса приметио да са ваљаном играчицом посла имаде, а он из обичног трајшрита пређе у „штајерски лендлер“. Ту се могло шта видети. Сад се с десном, сад с левом руком обавија око главе са играчицом, праве фамозне „туре“, да сви у њих гледају; цехмајсторица се савија у струку, тек што се не преломи.

Но ни касанин са госпођом Фемом није био постидан. Јак арендатор, ма већ и пупав, обухватио је госпођу Фему тако снажно, да се сва у средини к њему привила, као фишпан, ал у толико сигурније с њом игра. Шнајдерски цехмајстор обухватио је арендатор — касаниницу; цехмајстор је био врло лак, а касаниница јака, пуна, као сабијена, ил. лешне рећи као наливена, премда кринолин није носила. Шнајдер скаче, баца ноге, а по некад захукти се у окретању као крак сувачиног точка око осовине. Под касаниницом земља тутни, а кад се окреће, све на њој трепеће. Господар Макса гледа на њу, па примети да шармантно игра, и још то дода, да јој лешне стоји, кад с леђи игра. То су наравно ствари укуса, јер код господара Максе такав је естетичан укус у пластици, а код другог опет противно.

Сад сви почну за овима играти „трајшрит“, да је пасија било видети. Најлепши је проспект био с поља. Служавке, куварице и кочијаши уживали су, све то кроз прозор гледајући. Најлепша панорама и вертеи. Престане „тајч“.

Мало се отпочине, па опет почну „галоц“ свирати.

То је тек славна игра. „Галоц“ већ по себи има знамениту улогу у животу. „Галоц“ је већ у јахању важна коњска линија. По брзини његовој, означена је и сува болест, кад се за шест недеља умрети мора, — „галоциренте аусцерунг“.

Дакле сад „галоц“, или као што су га мајстори назвали „калуп“.

Господар Макса се сад ухвати с касаниницом. То је већ пар људи, не као са шнајдером.

Најпре се штелују. Стану человито једно према другом, па онда господар Макса прихвати десном леву, а левом десну руку касанинице, а врхови од ногу стоје са свим у паралелној линији. Тако се сад с бока журити мора. Наклате се па даље.

За њима јури касанин са госпођом Фемом, цехмајстор са једном пекарицом, цехмајсторица са својим старијим калфом, цушнајдером. Тако опет за овима јуре остали. Дивно је гледати то коло, тај венац.

Господар Макса јури напред као локомотив. Враг не да шнајдер-цехмајстору мира, хоће да покаже своју изврсноћ у брзини, истрчи из кола, па пројури испред господара Максе, да буде он први. Но баш кад стиже до те тачке пред господар Максу, ал господар Макса у фурији своје хитрости таком снагом удари с бока шнајдера, да се овај одмах са пекарицом преметне. Господар Макса је „невидимо и непостижимо“ преко ових прејурио; но арендатор — касанин преметне се преко њих. За њима што долазе, већном се попреметају. Музика стане, господар Макса брзо доплеја да дигне госпођу Фему, и извади пекарицу испод касанског терета, што му и пође за руком. Цехмајстор се први

провукао као шило кроз све, и мало је само од терета стењао, иначе није пострадао. Цехмајсторица са својим калфом тако је сретно пала на гомилу, ил. управо с бока мало се превила, да је изгледало, да су само нагнути, тако, као кад се наслони на диван, на спавање. И Глађеновић је ту насео са једном ђурчијском сејом, ал малер је био тако мали, да је цела ствар као мали „виц“ за њега изгледала.

Да је ту било од стране остале публике, која није играла, пикантни, шта више и масивни примедоба, смеја, и плескања, може се мислити. Тако је изгледало, као кад је Вулкан Марса и Венеру негда са финим дротом опколио и опсео, а мушко и женско смеје се олимпијски.

У згодно доба на ту гунгулу, пређе лаћман Предић са фрајла Милевом из креденца, те стану на праг сале, смеше се иронично, Милева метла на уста мараму, и са свим је из вида изгубила, да су баш тата и мама били те сцене најважнији објект и субјект.

Но та незгода није дуго трајала. Господар Макса повиче: „фора!“ и опет засвирају „калуп“.

Сваки са својом играчицом опет истерује, и када се неколико пути окрену, публика тапше, и тако „со славоју“ доврше.

Господар Макса и арендаш — касанин, учинили су своју дужност, па оду у креденц.

Омладина пак даље игра.

Сад тек весело изгледа. Ту су ти касански момци, ђурчије, шнајдери, абације, папучари, шустери, берберски субјекти и остали.

Мајсторске девојке све крајније и здравије. Нема на њима скупог одела, нема „газова“ „гроденапла“, и још не знам каквих бесова, но обучене су улистер, бареш и жагонет, ал здравље из њих вири. Колико жели Глађеновић, да би се разболеле, да им може као субјект пијавице мећати, ал никад ни до једне не дође, јер су све здраве.

Унтрофицири играју као бесни, јер знају, кад се једаред официри помешају, морају се очистити; а то ће скоро настати.

VI.

У креденцу се састала старија господа, као што је господар Макса и арендатор, па онда остали старији мајстори и официри.

Фрајла Милева још не игра, нит' је ко тражи, не сме нико с њом да се ангажује. Она седи са лаћманом у креденцу за једним столом, главу наслонила на лакат, па гледи у лаћмана, а лаћман у њу. На лицу јој читав радост и понос, а на њему афектације задовољства; кад кад се топе у миљу, кад кад као посвећени изгледају, не знаш шта ће од њих бити, ил. Сигфрид и Геновева, или Едуардо и Кунигунда.

Господар Макса поче водити из горњег капута стиву лулу, и ердељански коштек, тако исто и арендатор, па се згледају, ко би се мало фарбловао. Баца око на лаћмана.

„Господни лајтнант, хоћемо ли мало фарбла?“

„Драге воље, ако фрајлица дозволи.“

„Она ће већ дозволити, само изволте.“

Господар Макса и арендатор са лаћманом упуте се у картарску собу, почем је већ лаћман фрајли Милеви комплимент растанка, — као бајаги учинио.

„Препоручујем се фрајла Милева, извињите.“

„Ништа, ви само изволте, и ја ћу мало после тамо доћи, да видим како се тата карта, препоручујем се.“

Милева се повлони, па као бајаги оде у салу да види шта мати ради; лаћман већ седи и фарбл игра.

У сали је настала пауза, нар и нар шеће се.

Ко је сад међу свима гавалер прави?

Глађеновић узне испод руке ђурчијску сеју, једну црнооку, која је доста наличила на фрајла Милеву, само што није тако од више „нобл“, као што Бока каже, обучена била.

Глађеновић се унаоколо шеће, међу свима први штучер, поносито хода са својом сејом, а око баца на Милеву, која је с леђи к њему окренута била, и с матером се разговара. Глађеновић баца се на све стране „картацетлима“, и пре него што ће бацити, погледи какав је надпис на „картацетли“, да ли одговара предмету.

Фрајла Милева у разговору с матером, окренута је била лицем према огледалу, па намешта свој украс на глави и врату, чим јој је лађман дворно.

Глађеновић баца на фрајла Милеву „картацетлу“, погоди је у уво, ал „картацетла“ паде на земљу. Фрајла се окрену и баца „презрителан“ поглед на субјекта, ком су очи на Милеву иронију бацале. Но фрајла ма да види „картацетлу“, погледи га преко рамена на по корака даље од њега. Један субјект дигне „картацетлу“, на њој стоји написано:

„Was willst du heut Echtes haben,
Edelsteine, und Perlen gar?
Heute ist alles pure Täuschung,
An der Wahrheit ist kein Haar.“

Све је то управљено на лађмана, но штета што овом до руке не ће доћи.

Јоца субјект, који је радо колегу боцкао, преокрене папир, па бонбон завије написав с плајвазом ово:

„Јоца каже то је Plech
Несреће је lauter Blech.“

Фрајла Милева и мати оду у креденц, па у собу где се картају. Милева седне иза плећа лађманови и татини, а госпођа Фема опет иза господара Максе и арендатора.

Све прави карташи. Виза прилична, господар Макса „банк“ држи.

Који су само гледаоци при картама, ти увек у срцу једном или другом страну држе. Ако није душман, а он жели, да онај добије, који губи; но родбина у свима околностима своје срећу жели, ма други пропао.

Госпођа Фема гледа на сваки миг господара Максе, кад увлачи, кад губи новац; ако добро испадне, не ће њој на лијо бити!

Фрајла Милева пази на лађмана. Кад изгуби, оно као нож кроз срце јој прође.

Господар Макса увуче леп „банк.“ Госпођи Фемин светле се очи од радости.

Сад даје „банк“ лађман. Губи, добија, срећа се мења, а тако исто и боја на лицу фрајла Милеве.

Лађман ретерира са двеста форината. Милевине очи светле као дијаманти. Мисли се, ако овако неколико дана пође, ту је фртаљ кауције, бог да прости.

Тако је тати и лађману и после срећа послужила, и кад дође одмор, „роштунд“, у лађмана и Максе пуни цепови, а арендатор је мало лакши.

И време је већ било таман је „роштунд“ погодно кад треба, да се лепо натраг повући могу, који су изгубили.

Сви се дигну и у креденцу понамештају. У прочељу госпођа Фема, то се већ разуме, па до ње арендатор, па арендаторка, и господар Макса, па лађман и фрајла Милева, и тако даље.

Сад се чаште.

Дође време наздравци. Наздравља се госпођи Фемини, и то од стране арендатора, а господар Макса опет арендаторки, лађман пак фрајли Милевини. Музика свира, новац се баца. Арендатор ма да је много изгубио, опет изјавише је циганима бацао, да се не примети да му је за губитком жао, и ако би какве жалости баш остало, да је с музиком истера.

Док се овде веселе, Глађеновић се по сали шеће са сејама, служи посланицама и лемонадом своје даме, прави галантом.

Права се омладина воле шетати у сали, „шмахтовати“, штоно Глађеновић вели, него ли у креденцу пазити на сваки миг својих принципала.

У креденцу доникле свирају, после отпусте музиканте да у сали свирају.

Започну полку свирати. Омладина већ игра.

Сад ће Глађеновић играти, но с ким?

Хајд да проба срећу с фрајла Милевом. Иде у креденц да се „ангажира“. Презон је, принципалова је кћи.

„Молим фрајлице, смем ли се ангажирати на ову полку?“

„Не могу, ангажирата сам са г. лајтнантом на све.“

Глађеновић доби корпу. Пређе принципалици.

„Смем ли се ангажирати? . . .“

Госпођа Фема га мало гордељиво погледа, па главом мало махну, канда не брани, играће. И треба, да бар изглади погрешку Милевину према Глађеновићу.

Глађеновић одигра полку као од беде, тек баш званично, ал срце му је Милева поледела.

Које вечера, које музика успалила је креденцке госте, и не ће дуго трајати, па ће сви играти, већ им музика у ноге иде.

Унтерофицири после „роштунда“ одоше. Сад пар официра, који се ту десеше, добију вољу на играће. Лајтнант Предић узме испод руке фрајла Милеву, па у салу, и већ игра; и одиста виртуозно игра.

Сад ће се тек друштво рашћеретати.

Не далеко од господара Максе седи др. Поливка. Он је тек недавно дошао на бал, но добро је примљен, весељак је.

Др. Поливка, ил управо *magister chirurgiae* са свим округом човек, да не кажемо предебео, тако око педесет година. Образи пуни, глава и лице са свим округло као полумесец, нос мали, очи ситне, као штоно кажу *„gut-müthiges herziges Gesicht.“* Касапско би га око на двеста фуната ценило.

Господар Макса му се приближи, и радо се с њиме разговарао, и већ по начелу га волео, јер он већма воли хирурге него ли докторе.

Др. Поливка пуши цигаре, пије баш сад начето пиво, слуша полку на дебелим прсти-ма такт удара. Свирани су баш праву ваљану „шнелполку“, др. Поливка већ ногама такт удара.

„Господин Свилокосић, тако би играо, врло волим музику и игру.“

„И ја тако исто, ал додуше и ваљано свирају, и мени већ у ноге иде.“

„Опростите ја већ не могу даље издржати, како музику чујем свака жила у мени игра, морам играти.“

Сад се дигне др. Поливка, одане мало, па иде брзо у салу, па ни пет ни девет, већ узне арендаторку да игра.

Свирани су „шнелполку“ ал доктор незна само „трајшприт.“

Започну игру. Арендаторка јака, пре-моћна, доктору се од дебљине раширила са-страг крила од капута.

Арендаторка игра „шнелполку“ као што музика свира, а доктор по свом ћефу „трајшприт.“ Каква је то дивна дисхармонија, тако, као кад оно звона наопако ударају. Не ће једно другом да попусти, арендаторка се држи по регули, јер на полку игра полку; доктор опет држи да се даје са „трајшпритом“ изиграти, па не попушта. Красно је било видети како доктор тенцерку свом снагом на своју воденицу вуче, а она се у противном правцу отима; кад доктор скочи глава горе, а њој опет доле, ноге се заплеху, и тек кад су једаред унаоколо обиграли, и кад је доктор са свим суस्ताо, ослободи се арендаторка, а доктор једва дишући брзо у креденц, па си чело таре.

„Тако треба, то је било на здравље.“

Он је као стручњак сам из санитетског узрока ту красну ђимнастику произвео.

Арендаторка опет у сали да пукне од смеја; и остали се кикоћу.

Лађман кад год обигра, пољуби Милеву у руку, онако неприметно.

Глађеновић опет хоће да покаже пред лађманом своју изврсноћ у полки, разгледа, коју ће играчицу. Паде му на памет Салика, и сад му је тек жао што је нема. Да види лађман како се „шнелполка“ игра. Изабере шнајдер-цехмајсторку.

Ухвате се. Гавра почне „шаширати“ заплетати ногама лево десно, а шнајдерка све ситни, цифра, суптилно подскакује, тако лете до по сале па се онда окрећу. Ту сад Глађеновић изводи свакојаке керефеке, игра с бока, па наопако сад лево сад десно. За њим јури цехмајстор са госпођом Фемом.

Глађеновић је себи образ осветлао; нико није према њему мегдан одржао.

Опет престане музика.

Шта ће сад опет доћи?

Иг. лађман је хтео нешто показати, за-пита фрајла Милеву.

„Не бил’ се могао овде како год котиљон извести?“

„Ах како не, које би ту за котиљон биле, па да лађман седи за леђима даме са које-каким калфетинама, — кет нихт!“

Лађман јој да за право.

Арендатор је био човек весељак па је у приватном друштву учио три године кад-риљ, и дотерао је како год до четврте фигуре. Те су га фигуре скупо стале, јер кад год се где рашћепурио где је музика била, дао би „Serbenquadrille“ свирати, па петнице, десетнице све лете. Цигани су од њега за тај кад-риљ више добили, него саставлач и издава-тељ ускупа.

Повичу кадриљ.

Сад се склопе две колоне, већа и мања. У већој игра омладина, у мањој стари волонтери и волонтерке, и само у четир пара.

Господар Макса се ангажује са аренда-торком, арендатор са госпођом Фемом, шнај-дер-цех-мајстор са пекарницом, а др. Поливка са шнајдерком.

Господар Макса, прилично је знао, из ви-ђења је научно, јер је био берберски „жени.“

Шнајдер-цехмајстор је сасма добро знао. Арендатор рекох до четврте фигуре *in-clusive*.

Др. Поливка играо је више пута изне-надно, без да је учио, а он је у том „свезна-јући“, па за што и ту не би могао бити из-ванредни референт.

У већој колони већином су добро знали, само је фрајла Милеву женирало, што саме калфе играју, па још и Глађеновић ту, а и њега је за калфу држала. Командирао је лађман.

Глађеновић је играо са ђурчијском сејом и хтео се некако довити до фрајла Милеве, да јој буде визави, ал га изиграла, у спора-зумлењу са лађманом постаде визави један млад касапин, син богатог оца.

У већој колони све лепо иде. Лађман и фрајла Милева грациозно играју, нешто комотно, штоно кажу елегантно-*nonchalant*, јер где пар држи, да њима остали нису равни, онда тај пар само за себе игра, и ради су да се сами себи допаду, и тек онда узимају у критичан обзир другог, кад овај какав гик-сер учини.

Глађеновић као на дроту игра, и све хо-ће да надмаши.

Да видимо другу колону.

Ту је командант шнајдер-цехмајстор.

Господар Макса и арендатор добро се држе, истина круто, али јуначки. И госпоје су им у форми и фигури без замерке.

Цехмајстор прави танцмајстор, главом, рукама, ногама ради, а пекарица добро секундира.

Доктор је са својом дебљином нешто контраст са танком ситном цехмајсторком; она се око њега окреће, као преслица каддобе „турдман“, а доктор кадгод треба десну, а он узме за леву руку, и противно се окреће. Бадава га играчица информује, бадава му снајдер претом показује куд треба, неда се осолити, каже да снајдер рђаво командира.

Кад дође пета фигура, ал арендатор мисли се куд да ће сад, јер донде је научио. Покуша ће. Кад дође на њега „соло“ а он начини тако два скока, као кад је некад „хецовао“ те малније госпођу Фему предметно, но супруг њен спасе је.

Доктор у „соло“ кад удари на десно па на лево, па се напред захукти, гурне снајдерку, а карамболира се са пекарицом, ова га опет одгурне на снајдерку, а она га опет с муком све скакутајући реморкира на своје место.

Са петом фигуром лако је ишло, мало се у наокрст машира; гурање и конфузија узима се за шалу, и тако буде сретно крај игри.

Ветерани оду опет у креденц да се мало подкрепе, а омладина и даље игра.

Кад у неко доба повичу „крајминет.“ Облигатна игра за господара Максу.

Наравно, најпре га морају молити.

Опет узме арендаторку. Волонтери мале колоне узму те исте играчице.

Господара Максе паунско-мајестетичан „минет“ већ је познат.

Арендатор добро игра, само је госпођу Фему из галантерије за прсте тако претиснуо да је мало цикнула.

Снајдер се савија као да има фишпан

Елзнер Фаники на част служило. Права балерина.

Госпође Феме „виспрену“ фигуру познајемо.

Пекарица је била танка, висока плавојка, „неисцрпајема и неуморима“ у игри; што више игра све је јача.

Арендаторка, висока, пуна, нит' врло млада нит' стара, баш као што треба. Форма јој је као белведерске Јелене Форман.

Престане „минет“, опет игра омладина.

Мало помало, већ зора руди; где који се већ кући спремају. Фрајла Милева моли матер да још мало оца задржи, још само једну игру.

„Јастучићи“ повичегосподар Макса.

На ту се реч сви електришу.

Већ носе јастук, прави се коло, ту се сад скупља и младо и старо, и они који нису играли.

Јастучиће може свако играти.

Музика заигра, госп. Макса прими јастук, па хајд у коло. Па на кога ће?

Баци јастук пред арендаторовицу, ова се зацрвени и клекине, господар Макса је онако берберски-суптилно загрли, и пољуби. Арендаторка баци јастук пред једног младог касапина, овај опет пред пекарицу, пекарица пред

лаћмана Предића, Предић пред фрајла Милеву.

Ту ћемо стати. Ту је ишло са малом церемонијом. Лаћман држи јастук па разгледа, фрајла Милева мења боју, стрепи. Од једаред тијо пред њу метне јастук, очи к небу

Црногорка чека драгога. Слика Јарослава Чермака.

у трбуху, ал грациозно.

А доктор? — права олимпијска фигура, Фалстаф новијег доба. У жару игре стао мало на палац ножице цехмајсторовице, ал ова уместо да цикне, само мало одскочи, па на истом палцу такву пируету начини, да би

ил боље рећи плафону подигне, Милева је већ клекла, у исти је ма лаћман тако тито пољуби, да нико ни не примети, изгледало је као шушкање, и тек што се видло како је фрајла пређе скупљене усне мало у нормално стање растегла.

Фрајла Милева не ће момка, већ баци пред арендатора, који је као дете пољуби, но он после опет баци пред госпођу Фему, и кад клекну, арендатор најпре намести бркове, па пољубац пуца, а од загрљаја и чемер би прошао.

Дошао је ред и на доктора. Најне на пинајдерку, он дебео, она сува, крајности се састављају, кад је клекнуо, а он од дебљине дахће, па кад је пинајдерку загрлио својој лице са својим подвољком заклоњено, тако је изгледало, као кад при помрачењу месец сунце поједе.

Тако је то ишло редом, па ни Глађеновић није остао напрасно, већ је у пркос Фрајла Милеви све сеје обиграо.

Сад је већ крај свему, разилазе се; лаћман прати господар Максину породицу, арендатору свирају марш, омладина још мало попева, па онда са пратњом музике оде у гостионицу код „Лисице“ на појугарје.

Тако прође „пургерски бал.“

(Продужиће се.)

СИРОТА БАНАЋАНКА.

Од

Ђуре Јакшића.

(Продужење.)

Киша је падала пљуском, са високих стреја, журила је вода, а на пољу по улнцама, пливали су пуни и празни сандуци порушених дућана; по декад би се задрмало и само началство, кад таласи са неком кладом лупе о ребра горостаснога здања.

А моја болесна девојка са уздркталићем гласом рече:

— Опет ће бити — глад!

Сирота! . . .

После се лагано издиже, и мирно са оним меканим гласом, приповедаше тужну приповетку несрећнога живота . . . . .

— Као кроз сан, сећам се њега, мога оца, сиромаша! беше вечито болестан, свако јутро и вече, доносила му је моја тетка млаке воде, с њоме је испирао ране, које је добио четрдесет осме године, после их је облагао мелемом, који му је добрамоја тетка — могла бих рећи: добра моја мајка, јер ја мајчине неге упамтила нисам — додавала, а кад би га рана заболела, шкринуо би зубима, а моју добру тетку, која је уз његову сиромашину постелицу брижно ђутала, потресао је свакада, бол њезинога брата, кога свом снагом љубљаше; он је уздахнуо; а она је клељала Маџаре, тако грозним клетвама, да кад би их ви чули, ви их никад заборавили не би, добри човече! Ја се не сећам њезиних израза, али израза лица њенога, никад не могу заборавити; побледела је као лист хартије, и онако тек полугласно говорила је за себе:

— Проклети! убише ми мужа, подмукли пси! а ломну снагу брата мога, изрешеташе са куршумима; опет из потаје, опет подмукло! Проклетници!!!

— Наша мала, сиромашна кућица беше на крају села, туда су често пролазили Маџари; мој отац их није могао гледати, обрнуо је главу од прозора, и гледаше у једну стару захрпану пушку, песница му беше стишута, а чудна ватра севаше из очију њего-

вих, а после му је бледа глава клонула, груди су му се од бола галасале — ко зна шта је у тај мах осећао? Ал уздицаји беху му тешки, а израз лица, беше сличан рањеноме лаву:

— И још смеју да пробу поред ове наше јадне колебице — кад се мало утишао, говорио је својим дубоким гласом — а три пута су је крвници палили, ову јадну тековину мојих дедова. . . Ох, боже! Оће ли доћи дан? оће ли доћи час? . . . И његова сува рука, лупаше не милостиво по рањеним грудима. Ја сам стрепила од страха, а тетка му уливаше наду у рањене груди:

— Доћи ће дан, доћи ће и час освете! видићемо и ми, како пламенови њихових дворова шарају облаке љутитога неба! Видићемо их понижене, побеђене и поништене — те угњетаче народности наше, те рушитеље слободе човечанске . . .

— Преко бледога лнка родитеља мога прелетно би тужан осмејак:

— Никад селе! никад! . . . . . Ја ћу умрети . . . . .

— Сиромаша отац, осећао је, да ће скоро дан покоја доћи, дан вечитога мира.

— У гробу је вечита тишина! је л' те пријатељу? онде је мирно, немо — говораше јадно девојче жалостивим гласом — и ја ћу умрети, али са мном не ће нико заплакати . . . Та ко је још плакао за оним сувим коровом што га ветар зими, по глаткоме снегу котрља? Он нема рода, он је увела, погажена биљка, играчка ветрова, сува простирка калавим ђоновима — па му је и оно милост, кад га неки сиромашак за огрев употреби, умире бар с уверењем, да је некоме користио . . . . . А ја? . . . . .

Она је ућутала, сирота! а по увеломе лицу заиграо је румен, која се кадкада виђа и на образима умирућих.

— Да, да драги пријатељу, рече она као што је сиромаша отац мој у томе тужном часу бола свога прорекао, тако је и било:

— Беше некако Марта месеца, празник неки, не могу се сада сетити какви; тетка ми се лепо обукла; на њојзи чиста, сади кошуљица, на глави црна свилена марама, са белим пегима; а на препрегачи чисто црвена основа са ситним плавим цветовима, аљина загасито жута са танким белим пругама. и на мени чиста кошуљица, а отац ми метуо око врата црну пошу са кратким, ситним фронтлама, преко поше су падали чисто, бели колири од кошуље, прслук беше од црне свиле, са белим округластим дугмићима, на ноге је обуо опанке, а беле сукнене обожке, лепс је притегао црним кајшима.

— Може неко доћи, Маро, рече тихо мојој доброј тетци, празник је, а и волео бих да ми ко дође, да се мало поразговорам . . . Е, баш сам жељан људи и света! . . . Не знам где се мој стари пријатељ Марко толико забавио? Има ваљда две, три недеље, какс нам није дошао? . . . То вич' Маро, није лепо од њега! А ево и сама знаш, како смо живили, ни два рођена брата нису боље! Кад се оно дишкрећани стадоше у својевољеце уписивати, заједно се уписасмо, заједно смо и војевали . . . А за тим дубоко уздахнувши додаде, сиромаша! А кад ме оно на Башахиду ранише, он ме је на својим леђима изнео из битке . . . Тек, свакако мислим, да ће ми данас доћи; него ти, мала моја Грлице — тако су ме сви у кући звали — отрчи до Симе бербера, пољуби га у руку, и реци му, да донесе своје маказе и бријачице, да се мало улудим.

Ја сам га послушала.

Берберин дође, поздрави се лепо с оцем, извади из неке модрикасте марамице, свој жути тасић, а мој отац дойти једну малу трногу столицу, посади се на њу, и мирно гледаше преда се, невесело и замишљено:

— Не ћемо се дуго бријати мајстор

Симо, не! баш сам се ових дана гледао у огледалу, рече сиромаша, ал као да нема прилике, да ћу те много мучити.

— Каква мука брат Обраде? Оцу ми беше име Обрад — каква мука човече? Само дај боже здравље! а ласно ћемо за то! . . . Та кад смо победили Маџаре, на толико места, па кад је оно Башахид горео . . . Хе! . . .

Хтеде мајстор Сима и даље га говори, али се отац намргоди и ђуташе дубоко замишљен.

— Оћемо ли и косу обрезавати? запита га мајстор Сима.

— Режи! мајсторе, рече отац . . .

Мајстор узе маказе, па их одсецаше све прамен по прамен, да сву лепо изравна; један прамичак, паде му баш на крило, отац га сиромаша узе, загледа се у њега, посматраше га, преврташе у сувим рукама, па некако не весело проговори:

— Пре неких времена, беше и ово врано као зивт, а сад је побледело као и лице, што сам га јуче у огледалу видео . . . . . Кажу, бог! . . . . . Божија воља! . . . . . А кад ми три пута кућу запале, кад ми пет куршума кроз тело продере . . . . . Је л' и то божија воља! . . . . . Мајстор Симо, јесу л' и тебе Маџари поробили? . . .

— Јесу брате Обраде, рече мајстор Сима, читав су народ поробили, проклетници! . . .

Видила сам, како су мајстор Сими у рукама маказе задркале, и поред свега што је мајстор Сима радо говорио и приповедао, ућута се замишљено; а после полугласно рече:

— И видиш брате Обраде, какво настаде време, да нам опет они суде? . . . . .

— Јест, рече отац: победиоцима суде побеђени, над мужевима владају кукавице! . . . . . Је л' правда то? . . . . .

Мајстор Сима је свршио свој посао, тетка га понуди са столицом.

Мајстор Сима седе, а тетка донесе у једно стакоце комадаре па га понуди:

— Пи' мајсторе!

Мајстор наже стакленце, па се окрете моме оцу, наздрави му и пружи стакло, па рече:

— Спаси бог брате и комшијо! . . . Али времена пролазе, а сваком даном све црња и лошија долазе! . . . пре нас газинше Немци, а сад и Немци и Маџари . . . Ти већ слабо куд идеш, болестан си, није ти ни замерити . . . . . Ал веле, да је дошао неки царски комесар у нашу Кекенду, па још говоре, да је Маџар! . . . А пријатељ Макса пинајдер, још ми је и то казао, да га познаје, па вели, да је и он од оних, што су палили Кекенду . . . . . Но већ то је међу нама речено! . . . . .

После тога говора, узе своју качкету и спремаше се да иде, отац му нуђаше за услугу два грошића:

— Узми мајсторе, не ће бити право бадава да газинш блато.

— Људи смо, рече мајстор, данас сам учинио ја теби, сутра ћеш ти мени . . . Збогом брат Обраде! . . . . .

Отац и тетка се ућуташе, беше им нешто тешко на срцу, а ја сам седла на банку, до вруће пећке, и слушала сам мирно како мацка преде . . . . . Боже мој! . . . . . Онда сам се још умела и насмејати, а сад? . . . . .

Тако ми седимо; а испод асталата диже се псето, дође до врата, узћули уши, и стаде режати.

— Иди, види које? рече ми тетка, ал у тај мах се отворише врата, и уђе у собу чича Марко.

— Добро, те се и ти закани! . . . Е, е! а ди си ти човече? . . . . .

— Боже Обраде, на великој смо ти муци; све од Сегедина, па овамо преко Бечеја и Елемира, градио поред Тисе долину (насип).

— Тако је то! јуче пушку, а данас ашов и лопату! рече отац. А чича Марко продужи:

— Веле, да Тиса топи околне спахијске земље . . .

— Да, да, јуче пролива смо за цара крв, а данас за спахије! . . .

— Дошао је и комесар . . .

После тога, настаде тихо шапутање, тетка их је познавала, знала је, да кад имају нешто тајно да разговарају, не маре да их ко слуша, па макар и најприснији, и она изађе, после тога, донесе бео везен чаршав, да га простре по асталу, то је чинила, само да се нађе као у послу, а после је узела стаколце, па га допунила с ракијом и метула на астал.

— Не треба Маро, рече отац, ми ћемо сад да идемо, у маџнстрат, него додајдер ми ону опаклију, и заогрну га њоме, хтела му је нешто и рећи, али он већ узе свој дугачки штап и лагано ослањајући се на чича Марка, одоше обоје.

— Куда ли ће? рече тетка за себе, сигурно због тога несрећнога комесара? . . . Боже мој! боже мој! шта ли не ће овај наш јадни народ препатити? . . . Пре перзектори, пушта комесари, сабље и наџаци; а сад нам посла цар комесаре, џандаре, винанце, полиџаје, рихтере, и штурихтере; па нас сви ти глобе и цеде, сви отимају . . . Тек да не набезе, није кожиха обукао, мора да је нешто хитно? . . .

После тога, изиђе на поље у кујну, и стаде спремати ручак, ја сам остала у соби, и облачила сам моју малу лутку у разне шарене крпиче, после сам јој мазала обрве, правила јој нос и уста; кад је све то било готово, а ја је положим поред мачке, да мало спава . . . У један пут чујем, како ми тетка устрављено врисну. Ја скочим уплашена, изтрчим на поље . . . Ох господине! Грозна је то слика, што сам је у томе часу видела. Никад је не могу заборавити.

Чича Марко држи ми оца преко среде, у њега бледа глава клонула на груди, из носа и уста тече му крв, те грозно шара белу кошуљу, а до њихових ногу лежи моја тетка, рекао бих, мртва . . . Сирота, кад је видела брата у крви, пала је у несвест . . .

Чича Марко с једном руком отвори врата, па онда лагано с највећом пажњом, положи сирмака на његову сиромашну постељицу; за тим зашти с једним лончетом из шавоља хладне воде, те ми попрска тетку по лицу.

Тетка полако отвори своје мутне очи, и звераше упрепашћена око себе, па онда уздахну:

— Ох Обраде! . . . Марко, а ди је мој брат! . . .

Питаше, у највећем страху чича Марка, а Марко рече, тихо, али мирним гласом:

— Ено Обрада Маро, чувај га! а ја ћу сад с доктором доћи. Тетка погледа у жалоснога брата; заљуља се, рекао бих, да ће на ново онесвеснути, ноге јој задркташе и она паде на колена до његовога кревета, за тим је дуго плакала; а отац је само јечао, а крв му је крчала на модрим уснама; и не могаше ништа разумљиво проговорити, једва си могао чути испрекидане слогове:

— Ма . . . цари! . . . а сада Немци . . . крв, нам из . . . ни . . . ше . . .

Опет се нешто страшно морало догодити, опет је крв пала, помислила сам у себи, па сам чисто улашено гледала кроз прозор; бојала сам се, да не дођу сад Немци, да нам сиромашну колебу запале . . . Али они не дођоше, а дође чича Марко с доктором.

Доктор беше Чивутин, ружна изгледа човек: лице му беше суво, ишарано црвеним пегамма, брада ретка, риђа, а очи му нисам смела ни погледати, тако су биле пуне пакости . . . Имали би ми и својих лекара, те каквих ваљаних младића! али су господа у нашем дишкрету чудни Срби . . . Сами своју крв презиру; помажу туђина, подижу

га, славе га . . . а свој рођени пород бацају у благо.

Кад је ступио у собу, није ни погледао у оца, није се ни машио за пешир, него онако хладно, свирепо рече, писајући нешто по хартији:

— Ви буђете спат', мирно — Ферштанден . . .

После се мало као замислио; а кад је видио стакло са ракијом на асталу, он још нешто додаде на хартију с плајвасом, па чисто љутито проговори:

— Дер керл хат Фил ксофн!

Чича Марко је разумевао нешто немачки, па му одговори:

— Господине, Обрад не пије . . .

Доктор га љутито прекиде:

— Штиле! . . . Сви раци, буђет пијанице . . .

— Господине, он је болестан још од буне, а сад га је господина комесара џандар кундаком ударио у ребра; тако не милостиво, тако силно, да се обнезнанио . . . Помозите му господине!

Мољаше чича Марко.

— Жандарм, јесте царско човек! Ферштанди! . . . Он не бил' ударен, он буђе много пил' . . .

У томе ми отац зајеча и погледа више тужним него гњевним погледом учича Марка, Марко је разумео његову бољу; он намаче пешир дубље на очи, па онда тихо, који непознаје Банат и Бачку, рекао би, да му је њежно прислонио руку на раме, па му танким гласом рече:

— Господине, ви сте Чивут! . . .

Доктор га забезекнут погледа, и полугласно рече:

— О ди Ферфлухтен рајбер! . . .

— На поље ниткове!

Викну чича Марко, ухвати доктора за гушу, на га избаци на поље. Чивут је сав дрктао од стра', тек кад је изишао на сокак, онда се осврте, погледа још једанпут у кућу нашу, па онда претећим гласом нешто проговори и оде . . .

Чича Марко је гледао, кад деца посеку прст, а они поспу то место са сољу, и крв престане; па је и он метуо једну малу прегриш соли у велику чашу воде, и додаде је болеснику. Он је са дрћућим рукама прихвати, па је одио до половине, а мало после и другу је половину попио, и занеста му је било лакше, могао се и разговарати, па нам је испрекиданим гласом приповедао за последњу несрећу, што га је снашла.

Наши су дишкретани тражили неке рачуне, и нека још пређашњим царевима потврђена права . . . Царски комесар пређаше им са робњом, а како би их лакше заплашио, удараше на то, како је он царски човек.

Онда мој отац раздрљи рањене груди, па му увређен у своје гњеви повиче:

— Ти си палио ову нашу Кикинду, заједно са осталим бунтовницима! . . . А ове су груди за цара и за наше право, пет пута рањене! . . . И ти си царски човек! . . . А ми скотови, које ћеш ти само ради једне воље на робњу гонити! . . .

Није све ни изговорио, сиромма, а комесар викну:

— Бунтовник! . . .

Два три жандара навале на њега, и тераху га на поље из дворане . . . Један међу њима, удари га кундаком у слабину, он паде, и чича Марко га донесе кући . . .

То је било Марта месеца, а Маја га сачува . . .

Леп је то месец, тај Мај! . . . И гробље је у њему лепше: на сваком гробу цвета по једна ружа, а босиљак са својим тужним мирисом мирише.

Али на његовом гробу беше све тужно: црна, скоро ископана земља, покриваше мр-

тваца; чело главе прост, не офарбан крст, на њему један венац од смиља, жут као што му је и чело било, кад су га у гроб полагали; до њега беше један пешкир привезан . . . И данас се питам за што ли га привезују? Да ли да се с њиме сузе убришћу? ил можда за то, да с њиме бол привијемо? . . . Моје су сузе текле на гроб, а бол срца мога, гроб ће утишати.

— Хајде кући, Грлице! рече ми тужним гласом добра тетка . . . И онде ћемо плакати! . . . додаде јецајући . . .

Ох, за плакање је свугде на свету места, пријатељу мој, то се нигде не брани . . . Људи завиде веселом осмеху, а сузама се смеју . . .

Ми одосмо кући, у њој је још све мирисало на тамјан, што га је попа у кадијоници потрошио; тетка се наслонила на прозор, и гледаше замишљено у залазеће сунце, а низ лице јој текоше сузе . . . Није викала, није кукала . . . беше то нем бол, који је дубоко корена ухватио.

И ја сам немо ћутала, и моје мале груди стегоше големи јади, и ја не умедох проговорити, сузе су говориле . . .

Већ се смржавало, кад се тетка од прозора диже, да промени место, узе столицу, мету је до очеве постеље, наже главу на његов јастук и тихо јецаше.

— Сад немам никога Грлице моја! Он је умрло . . .

И она ме је јецајући загрлила, и љубаше ме сетно на своје крилу; осећала сам, како нам се сузе у једно сливају, баш као малени потоци, што праве голему реку, тако су и наше ситне сузе створиле море узајамног бола.

Од то доба не прође дан, а да нисам тетку видела где плаче; њена туга за братом, беше неизмерна. Више пута би се загледала у моје очи, и онда би бризнула на ново у плач.

— Исто његове очи, говорила би тужно, исто његово лице! . . .

Сирота! . . . Ни до гроба га није заборавила.

(Продужиће се).

СИРОТИЦА.

Приповетка

Ивана Тургеева.

(Свршетак).

XVIII.

Читање ме је те посланице, толико смутило, упечаток Сузанине посете, био је тако велик, да не могах целу ноћ ова свести, а у јутру сам рано послао хитном поштом Фустову писмо, где сам га заклињао, да се врати што пре у Москву, јер би иначе могле доћи тешке последице.

Наговестио сам му и састанак са Сузаном и споменицу, што је оставила у мојим рукама. Послав писмо, цео тај дан не изадох из куће, и све сам премишљао што је сад тамо код Рачевих. Да сам тамо пођем, не могах се одрсити. Него нисам могао да не приметим, како ми је тетка била у непрестаној бризи, дала је кадити мал' не сваки тренут, и играла се „пугника“, који је вредно споменути с тога, што није никад излазио. Посета једне женске, па још тако доцне није ни за њу могла остати тајна: уображењу јој махом дође пред очи бездана провала, на чијем сам крају ја стајао, па је одиста уздисала, јецала и полугласно изговарала францеске изреке, које је поцрпела у својој би-

љежници под насловом: „Extraits de lecture“, а у вече на моме ноћном столу од једном искрсну Де-Жерандо, расклопљен на одсеку: „О вреду страсти.“ Донесе га умоју собу, да боме назаповест теткину, старија јој друга, коју су у кући прозвали Амишком, због личности јој са малим псетанцем истога имена. Веома осетљива девојка сувише и романтична, но презрела. Сутра дан ми прође цео дан у мучном изгледању Фустовљева доласка, ишчекивах писмо од њега, извешћа од Рачевих... ма да нисам знао, због чега би слали по мене? Пре би Сузана могла мислити, да ћу је походити... Но ја се баш не могах одважити, да се састанем с њом, не разговорив се пре тога с Фустовим. Сећах се свих мојих израза у писму му... Мислим, би ће доста силни; једва једном већ доцне у вече ево њега.

XIX.

Уђе ми у собу својим обичним, брзим, но не журним ходом. Лице му, дође ми бледо и

други пут од почетка, до краја. Онда устаде, тури споменицу у шага, па ће се упутити вратима, ал' се вину и остави на сред собе.

— Но, шта велиш? почнем ја, не дочекав да он започне.

— Крив сам, рече Фустов потмуло. — Радио сам... не промишљено, дивље, не може ми се опростити. Свєровао сам томе... Виктору.

— Шта! повичем ја: — томе Виктору, кога ти тако презиреш? Ма шта ти је могао рећи?

Фустов скрсти руке, па ми стаде са стране. Видео сам, кајао се.

— Ти ћеш се опоменути, рече некако усилно, — тај... Виктор спомену неку... неку... мировину. Та несрећна реч, није није, него је засела у мени. Она је свему крива. Узмем га распитивати... но, а он...

— Но, на шта он?

— Он ми рече, да је тај старац... како

— ако не би сам признао, да је крив. Сад увиђам, на што сав тај обешњакулук иде: кад би се Сузана удала, отиде им мировина из руку... Подлаци!

Ја га узмем за руку.

— Александре, запитам га — ти си био код ње?

— Нисам; управо сам с пута теби. Одох сутра, одох... сутра рано. То се не може тако оставити, за живу главу.

— А ти је... љубиш, Александре?

Фустов, као да се не нађе увређен.

— Него да је љубим. Веома сам јој одан.

— Она је дивна, поштена девојка, рекох ја.

Фустов нестрпељиво спусти ногу.

— А да што ти мислиш. Ја сам је хтео узети, ја бих је и овога часа узео, о томе сам већ мислио, ма да је старија од мене.

У тај ми се пар учини, е на прозору седи наслонивши се на руке, бледи женски облик

Слике из Приморја: Сењ.

издавајући трагове путна умора, откриваше неприлику, радозналост, незадовољство — све чувства, за која је он обично мало знао. Полетим му, загрлим га, ватрено му се захвалим за то, што ме је послушао, и рекав му у две три речи мој разговор са Сузаном, — дам му њену споменицу. Он оде прозору, оном истом прозору, на ком је пре два дана седела Сузана, па не рекав ми ни беле, узео је читати. Ја се махом повучем упротивни угао од собе, па пристожности ради, узмем и ја књигу; но морам рећи, да сам за сво време крајем увеза кршом гледао на Фустова.

С почетка је читао доста мирно и све је штипао левом руком крајеве наусница, за тим спусти руку, нагну се напред и већ се и не маче. Очи му није, него лете по редовима, а уста му се лако растворише. Ево сад је прочитао, преврне је, загледа је, замисли се, па је узео с нова читати, и прочита је сву,

се врага зове?... Калтовски одредио ту мировину Сузани с тога, да би је... за то... но, на просто рећи, да је награди.

Ја се плеснем рукама.

— И ти си му веровао?

Фустов спусти главу.

— Да! свєровао сам... Он ми рече, да је и са младим имала... Једном речи, поступак ми се не да извинити.

И ти си се уклонио, да би са свим раскрстио?

— Да; то је најбоље... у такој прилици. Урадио сам дивље, дивље, прихвати он.

Обојница умукосмо. Сваки од нас је осећао, стид у другога; но мени бијаше лакше: ја се не стиђах себе ради.

XX.

— Ја бих сада томе Виктору све кости поломлио, продужи Фустов, стиснувши зубе,

Свеће светломрцаху, тек да издахну: соба дође мрачна. Ја се тргнем, загледам се боље, ал' већ ништа да опазим на ћерчиву. Ама ме спонаде неко чудно чувство, смеша страха, немира и сажалења.

— Александре! вељу му у ненадном заносу: — молим те, преклињем те, иди овај час Рачевима, не одлажи за сутра! Мој ми унутарњи глас говори, да се свакојако још данас мораш састати са Сузаном!

Фустов слеже раменима.

— Та иди, бога ти! Сад је једанаести сахат, код њих за цело већ сви у кући спавају.

— Ништа за то... Иди, ако бога знаш! Унутарњост ми моја нешто злогучи... Молим те, послушај ме! Иди одмах, узми кочијаша...

— Није него још што! рече Фустов хладнокрвно: — за што баш сад да идем?

Сутра ћу у јутру отићи, па је све у своме реду. —

— Но, Александре, сети се, она је говорила, е ће умрети, и да је не ћеш застати... Па да си јој видео лица! Помисли само, представи себи, да се она одлучи, да мени дође... о што јој је то... .

— Глава јој се занела, рече Фустов, а видело се, да је понова собом са свим овладао. — Све су младе девојке такве... у први мах. Вељу ти још једном, сутра је све у реду. А дотле збогом. Ја сам уморан, а и ти би спавао.

Узе качкет, па пође из собе.

Ал' ти ми дајеш поштену реч, да ћеш одмах мени доћи и све ми приповедити? повичем за њим.

— Дајем... збогом!

Легнем, а све зебем у срцу. Љутио сам се на свога друга. Доцније склопим очи, па сневам, ал' ми као гредемо са Сузаном све

— Ма што је! Што ти је? Господе мој благи!

Он ништа не одговори.

— Ма што се збило? Фустове? Та говори! Сузана?

Фустов се лако трже.

— Она... поче он промуклим гласом па умуче.

— Што је с њом? Видио си је?

Поглед му застаде на мени.

— Ње више нема.

— Како нема?

— Са свим је нема. Умрла је.

Ја скочим с постеље.

— Како умрла! Сузана? Сузана умрла?

Фустов опет превали очи на страну.

— Да, умрла, у поноћ.

Скренуо је мало, прође ми главом.

— У поноћ! Па да колико је сад сахата?

— Сад је осам у јутру. Послали су, да ми јаве. Сутра ће је сахрањивати.

слао Ивану Ђемјанићу, рече Фустов баш као да се домислио шта мислим.

„Ма како је слабо познавао! помислим ја опет. „Како смо је обојица слабо познавали! Занесена глава, вели све су младе девојке такве... А можда је баш тога тренута примицала уснама... Зар може човек кога љубити, па да се тако страшно превари?“

Фустов је стојао пред мојим креветом не мичући се; опустио руке; исти сужањ.

XXII.

Ја се на брзо обучем.

— Па што каниш сад чинити, Александре? запитам га.

Он ме погледа убезекнут, као да се чудом чуди моме безобразном питању? И управо, шта зна чинити?

— Ал' ти ћеш отићи њима, почнем ја. — Треба да чујеш, како се то догодило; ту

Слике из Приморја: Река.

кроз неке влажне ходнике, силазимо се по неким уским, стрмим лествицама, па се све дубље и дубље спуштамо, ма да хоћемо да се по што по то дочепемо горе, на видело, а неко нас као непрестано зове за све то доба једнолико и жалостиво.

XXI.

Нечија ми се рука наслони на плећа и продрма ме неколико пута... Отворим очи и при слабом светлцању једне једите свеће угледам пред собом Фустова. Упрепастио сам се. Ноге клецају, лице му жуто, скоро исте боје као и коса му; усне опуштене, мутне очи гледају блесасто на страну... Куд им се деде онај вазда мили и пријетни поглед? Имао сам стричевића, који је од велике болести пао у лудило... Фустов је у тај пар њему лично.

Брже се боље дигнем.

III

Ја га ухватим за руку.

— Александре, ти не бунцаш? Ти си при себи?

— Ја сам при себи, одговори он. — Чим сам то чуо, одмах сам дошао амо теби.

Срце ми се скаменило, као што то свагда бива, кад смо уверени, да се несрећа не даје поправити.

— Боже мој! Боже мој! Умрла! тврдио сам ја. — Како то може бити! Па тако изненада! Или је може бити сама себи живот одузела?

— Не знам, рече ми Фустов. — Ништа не знам. Рекоше ми: у поноћ је свршила, а сутра је сахрањивати.

„У поноћ!“ помислим... „За цело је синоћ још била жива, кад ми се привидила на прозору, кад сам га молио, да отрчи њој...“

— Синоћ је још била жива, кад си ме

се можда скрива какав преступ. Код тих људи може свашта да буде... Треба то све рашчистити. Сети се, шта стоји у њеној споменици: ако се уда, мировина престаје, а ако би умрла, прелази на г. Рача. Свакако ти ваља учинити последњу пошту, поклонити се праху!

Говорно сам Фустову као учитељ, као старији брат. Сред свега тог страха, јада и изненађења од једном се у мени пробуди, и нехотице неко осећање, да сам виши од Фустова... Да ли с тога што сам видио, да га дави увиђање да је крив, што га видех уништена, изгубљена; или с тога, што несрећа поразивши човека, скоро га свагда баца, понижава га у очима других — „мора, море, да си рђав човек, кад се ниси знао извући!“ Бог би га знао како! Тек ми Фустов дође скоро дерипте, и жао ми га је било, и видео сам, с њиме морам бити строг. Пру-

жим му руку ал' презорно. Ах само женско срце може кога без презора жалити.

Но Фустов ме је још једнако гледао тупаво и дивље, — видило се, да мој углед код њега не учини своје, — и на моје друго питање: „А ти ћеш отићи њима? одговори: „Јок не ћу ни.“

— А како то, молим те! Зар ти не би рад, да сам дознаш како је, за што? Може бити оставила је писмо . . . каку год исправу . . . за бога!

Фустов заврше главом.

— Ја не могу тамо поћи, вели. — За то сам и дошао теби, да те замолим . . . место мене . . . А ја не могу . . . не могу . . .

Фустов намах приседе уз сто, покри лице обема рукама па се тешко заплака.

— Ох, ох, тврђаше кроз сузе, — ох, сирота . . . сиротица . . . а ја је љу . . . ја љубљих . . . авај мене!

Стојао сам поред њега и морам признати, у мени не буђаше тај одиста искрен лелек никаква саучешћа; ја сам се само тому дивно, да је Фустов могао тако плакати, и учини ми се, да сам сад увидио, каква је он слаботињан да бих јанањеговом месту посве друкче поступао. Но хајд' манимо се сад тога! Да је Фустов остао пуно миран, ја бих га можда изгубио из воље, омрзнуо бих га, ал' не би пао у мојим очима . . . Нимбус би му се сачувао, Дон-Хуан би остао Дон-Хуан! Веома доцне у животу — и тек по многим покушајима — научи се човек, да сажаљева свога субрата, кад види, да је пао, или да је слаб и да му помаже не уз тајну насладу, да је то његова врлина и сила, него са сваком смерношћу и увиђавношћу, да је погрешка посве природна, скоро неизбежна.

XXIII.

Ја сам веома храбро и одважно слао Фустова Рачевима; но кад се сам њима у дванаест сахата упутим, (Фустов не хтеде ни пошто са мном ни, и само ме је молио, да му од свега дадем тачно извешће), кад иза раскршћа, указа ми се њихова кућа, а на једном прозору светлуца свећа самртница, као жућкаста пега, неисказани страх стисне ми дисање, радо бих се и весело врнуо . . . Ал' опет надвладам себе, и уђем у предсобље. Ударало је на тамњан и восак, ружичан заклопац од сандука окован сребрним везом, стојао је у углу, прислоњен уз зид. У једној из суседних соба, у трапезарији, зујало је као бумбар кад полети једнолико гуњћање црквњака. Из гостинске избуљке се зачмало лице слушкњињино; рекавши полугласно: „дошли сте, да се поклоните?“ показа на врата од гостинске. Уђем. Сандук је стојао главом к вратима. Црна коса Сузанина испод бела венчића над придигнутим китњастим подглављем, прва ми пуче пред очима. Приђем са стране, прекрстим се, поклоним се до земље, погледам је . . . Боже благи! да једна изгледа! Сиротица! ни смрт је не пожали; не даде јој — не вељу лепоте — него ни оне благодсти, оне худе, јадне благодсти, коју ћеш тако често наћи на цртама умрлих. Малено, тавно лице, Сузанино, жуто као смиље, опомињало те је на лице, на старим, старим сликама. Па какав израз беше на том лицу? Као да је скупиљала сву снагу, да дрекне очајним гласом, па тако је и умрла, не давши од себе гласа . . . ни бора се међу обрвама, није изгладила, а прсти јој на рукама савијени и стиснути. И нехотице тргнем очи натраг, но причекав мало, станем је гледати најљубиво и дуго. Туга ми иснуни душу, и не само туга. „Та је девојка умрла насилничком смрћу,“ рекох у себи, „то је као бог.“ Докле сам стојао и гледао на покојницу, црквњаке, које је при мом уласку дигло глас и неколико звукова писме по писме одмумлало, загуња наново, и зевну два пута. Још једном се по-

клоним до земље, па одем у предсобље. На прагу ме је од гостинске већ чекао г. Рач, у шареној бухарској узурци, па дозав ме себи руком, поведе ме у своју собицу, мал' не рекох у своју рупу. Собица та, мрачна, тесна, све је ударала на кисели задах духански, и нукао ми је срањење са курјачијом или личичијом јаом.

XXIV.

„Пукла је! да, пукла је, тамо она кожа . . . опона . . . Ви знате већ кожа око срца, проговори г. Рач, тек што закључа врата. — Таканесрећа! Синоћ се још не могаше ништа приметити, а сад наједар-р-р-ред! Фраскац! преко среде! па крај! хе! бадава је то! „heute roth, morgen todt.“ Да-а-а шта! Томе си се могао надати: ја сам се томе увек надао, мени је то у Тамбову пуковнијски лекар Галимбовски, Вићентије Казимировић . . . Ви сте сигурно слушали о њему . . . изредан практикуш, специјалиста!

— Први пут чујем то име, приметим ја.

— Но, све једно; елем он, продужиће г. Рач најпре тихо, а после све гласније и гласније, и на моје грдно чудо са приметним немачким нагласком, — он је мени свагда кобио; Еј, еј! Иване Ђемјанићу, е, мој брате, чувајте се! У ваше је поћерке органична валинка у срцу hypertrophia cordialis! Боме је то несрећа! Пре свега, мора избегавати јака осећања . . . Мора све паметно радити! А молим вас, зар се може са младом девојчицом . . . Хм! паметно радити? х . . . х . . . ха . . .

Г. Рач мал' се не засмеја по старој навици, ал' се за времена трже, па окрену започети глас на кашаљ.

То је говорио г. Рач! после свега онога, што сам о њему дознао! . . . Ја га по својој дужности запитам, да ли је био дозван лекар?

Г. Рач ми још прискочи.

— Него да је био . . . Два смо дозвали, ал' све је већ било свршено — abgemacht! Па узмите, молим вас: обојица није, него се баш слагивали (господин је Рач сигурно хтео рећи: сложили). Пукло срце, да-а-шта? пови-каше као у један глас. Предлагали су анатомију; но ја, да богме, можете већ мислити, не пристанем на то.

— Сутра је дакле сахрањивање? запитам ја.

— Да, да, сутра, сутра ћемо сахранити нашу голуницу. Из дома ћемо је изнети управо у једанаест сахата . . . Одатле у Николину цркву, на Кокним Ногама . . . Знате ли? Ала су вам чудна имена вашим руским црквама! Па онда на последњи мир мајци земљи влажној! И ви ћете? Ми смо од скоро познати, но смем рећи љубавност нашег владања и узвишеност чустава...
Ја брже боље влимнем главом.

— Да, да, да, уздахну г. Рач. — Тако је . . . тако је то баш, штоно реч, гром из ведра неба: Ein Blitz aus heiterem Himmel!

— А Сузана не рече ништа пред смрт, не остави ништа?

— Ама ништа! Ни црно испод нокта! Ни лиска хартије! Молим вас, кад ме дозваше њој кад ме разбудите — представите себи! Она се укочила! То ме је врло потресло! свима нам је дане пуно загорчала! Александар Давидић . . . него да ће и он зажалити док чује . . . Веле, није у Москви?

— Баш је отпутовао на неколико дана, почнем ја . . .

— Виктор се Иванић туже, да му већ толико не прежу у саонице, прекиде ме слушкњиња, која баш у тај пар уђе; она иста, што сам је видио у предсобљу. Лице јој као и пре дремљиво, поразило ме је у тај мах оним изразом дрске грубости, што се појављује у слугу, кад знају, да им господари од њих зависе, и не смеју да се усуде, ни да их карају, ни да од њих траже рачуна.

— Ево, ево, ушпертљи Иван Ђемјанић. — Елеоноро Карповна! Leonore! Lenchen! Молим мало овамо!

Нешто се тешко заустави за капијом, и у тај се мах заори заповед Виктора: „Шта то те коње не прежу? не ћу ваљада нешице вући у полицију?”

— Одмах, одмах замуца опет Иван Ђемјанић. — Елеоноро Карповна, ала молим вас, мало овамо!

— Aber, Иване Ђемјанићу, зачу се њен глас, — ich habe keine Toilette gemacht!

— Macht nichts! Komm herein!

Елеонора Карповна уђе придржавајући са два прста оплећку на голоме врату. Имала је јутарњу узур — сукњу, а косу још није очешљала. Иван јој Ђемјанић махом прискочи.

— Чујете ваљада, Виктор ниште коње! рече, журно показујући прстом то на врата, то на прозор. — Дед' уредите се, што брже, Der Kerl schreit so!

— Der Viktor schreit immer, Иване Ђемјанићу, Sie wissen wohl, одговори Елеонора Карповна; — и ја сам рекла кочијашу, ал' он баш намислио, да их овсом покани. Ето видите, каква се несрећа од једаред догоди, дода ће обрћући се мени; — па ко је то могао очекивати од Сузана Ивановне?

— Ја сам то свагда очекивао, свагда завика г. Рач, па подиже руке увис, при чему се његова бухарска узурка спреда раздрљи, па му се разголишише гадне чакшире од замашке коже са мједним преџицама на појасу. — Срце јој пукло! опоне! Хипертрофија!

— Но, да, рече за њим Елеонора Карповна, хипо . . . Ама ми је то веома, веома жао, морам опет да кажем . . . — И неотесано јој се лице мало искоси, обрве се попридигше у тропут, а мајужна се сузица одрони на округли, ама као у лутке углајисани образ . . . — Мени је веома жао, да тако млад човек, којему би тек ваљало живети и користити се свиме . . . свиме . . . А сад од једном тако очајање!

— Na gut, gut . . . geh! Alte упаде јој у реч г. Рач.

Geh' schon, geh' schon, промрмља Елеонора Карповна, па изађе на поље још једнако придржавајући прстима оплећку и ронећи сузице.

За њом поћем и ја. У предсобљу је стојао Виктор у ђачкој струци са дабровом огрлицом и качкетом на еро. Једва ме погледа преко рамена, стресе огрлицу и не поклони ми се, а ја му за то рекох у себи: велика хвала!

Врнем се Фустову.

XXV.

Застанем свога пријатеља где седи у углу своје собице подигнуте главе и скрштених руку на грудима. Укнипо се на блаји око себе као сметењак, који је веома тврдо спавао па баш га разбудите. Приповедим му моју посету код г. Рача, шта ми рече ветеран, његова жена, угисак, који обоје на мене учинише, вељу му, како сам тврдо уверен, да је несрећна девојка сама себи живот одузела . . . Фустов ме је слушао, не мењајући се у лицу, и онако је исто сметењачки звервао у околу.

— Ти си је видио? Запитаће ме најпосле.

— Јесам.

— У сандуку?

— Да, у сандуку.

Фустов искоси, па спусти очи, те лако протре руке.

— Теби је хладно? запитам га.

— Да, брате, хладно; одговори застајкивајући, па блесасто климну главом.

Ја му узнем доказивати, да се Сузана за цело отровала, а можда су је и отровали, и да се то не може тако оставити . . .

Фустов ме премери.

— Но, па шта да радиш? рече лагано и широко змирајући. — Тим горе... ако се дозна. Не ће је сахранити. Ваља је оставити... тако, да!

Ама мени та иначе веома проста мисао не ће никако у главу, ал' практична памет не изневери мога пријатеља.

Кад ће... је сахранити? продужи.

— Сутра.

— Ти ћеш ићи?

— Да.

— Кући или управо у цркву?

— И кући и у цркву; а отуда на гробље.

— А ја не ћу ићи... Ја не могу, не могу, прошапута Фустов, па стаде јецати. Он се и с јутра код истих речи заплакао. Ја сам приметио, да се то често догађа с оним, који плаче: баш као да се неком речју, већином незнатом — али баш том, а не другом — отвара извор суза учовеку, потреса га и буди у њему сажаљење и према другоме и према себи... Сећам се, једна сељанка приповедајући ми о изненадној смрти своје ћери, за ручком, све се топила у сузама, и не могаше даље приповедати, чим је дошла на ову изреку: Ја јој велим: Текла? А она мени: мајко, а куд си дела со, где је со-о. Реч би је „со“ убила. Но мене су као и јутрос, мало дирале речи Фустовљеве. Не могах се довити, како да ме не пита, да л' није Сузана што оставила за њега? У опће, цела им је узајамна љубав била за мене загонетка; па је и остала загонетка за мене.

Проплакав својих десет минута, Фустов устаде, леже на диван, окрену се лицем дувару, па да се макне. Попрочекам, но кад видим, да се он не миче и не одговара ми на питања, одлучим, да одем. Можда га и не праведно бедин, ал' он мал' што не заспа. У осталом, то баш не би доказивало, да он није осећао дубоку тугу... него је био такве природе, да није могао дуго подносити јад и чемер. Већ је био сувише обичне природе.

XXVI.

Сутрадан управо у једанаест сахата, већ сам био на рочишту. Цигани вејаше са ониска неба; слаб мраз, спремаше се југовина, но ваздухом духаше оштри, немилни ветрови... Био је велики пост, време похладно. Застанем г. Рача на степену његове куће. У црном фраку са жалбеним тацлијама, без шубаре на глави, кидао се жив од грудне жалости, млатао је рукама, био се по бутинама, дерао се сад у кућу, сад на улици, да наместе мртвачка кола, што су ту стојала са белним носилима, и оно двоје поштанских кола, поред којих су четири гарнизонска војника у жалосним шубарама преко намргођених очију, замисљено чепркали дробни снег дршком не упањених буктиња. Читава шубара седе косе над црвеним лицем г. Рача, све се пушила, а глас му, онај медан глас, већ је промукао од силна напрезања. „Ма што је с јеловцем? Јеловца! овамо! јелових грана!“ завика; „одмах ће се сандук износити! Јеловца! Дед' амо јеловца! Живо!“ продера се још једном, па ускочи у кућу. Видио сам, да сам крај све своје тачности одоцнио; г. је Рач нашао за добро, да се пожури. Служба већ прошла! свећеници — од којих је један имао камлавуку, а други је млађи врло брижљиво очешљао и намазао косу, — појавише се заједно са „причтом“ на степенима. Мало час, ево и сандука; носе га кочијаши, два вратара и путунџија. Г. је Рач ишао острагу, држећи се крајевима прстију за склопац, и све је викао: „лавше! лавше!“ За њим се љуљајући вукла Елеонора Карповна, у црној хаљини са жалосним тацлијама и она, а око ње јој породица; после свију иђаше Виктор у новом мундуру под сабљом са флором на руди. Носиоци стењући и препирући се метну сан-

дук на носила; гарнизонски војници ужегоше буктиње, које одмах запраскаше и задимише се; заори се плач просјакније, која се случајно тудеси, црквењаци запојаше, цигани од једном учесташе, па се обрнуше у „беле мухе“; г. Рач завика: „Збогом! дед' мичи се! па се цео спровод крену. Ван породице г. Рача, бијаше свега пет људи, који иђаху за сандуком: веома похабан часник путова за обртност у мировини, са избељелом траком Станислава на врату, коју мал' те није узајмио; помоћник полицајског поручника, човечуљак са смиреним лицем и жедним очима; неки с гарчић у одећи од камелота; необично дебели рибли трговац у трговачком модром огртачу — све је ударао на своју робу, — и ја. С почетка сам се пренерazio, да нема женскиња (јер ниси могао рачунати две тетке Елеоноре Карповне, сетре кобасчара, и још неку кривобоку девојку, са модрим наочарима на модром носу), ни пријатељица ни другарица; но размислив, видно сам, да Сузана са својом нарави, васпитањем, са својим успоменама, не могаше имати другарица у тој средини где живљаше. У цркви се окупило доста света, више непознатих, но познатих, што си им могао из лица читати. Опело не потраја дуго. Чудио сам се, да се г. Рач крстио во све мирно, баш као православан и мал' те и црквењацима не помагаше, да боме само гласом. Кад најпосле дође време да се праштамо са покојником, ја јој се дубоко поклоним, но не дадох јој последња пољупца. Него г. Рач је по све неусиљено извршио тај страшни обред; са поштовањем целим телом клањајући се понуди сандуку часника са Станиславом, као да га зове на част, па своју децу ухватив подизаше их на високо, мислиш замахује и све редом поднашаше лешини. Елеонора Карповна опростивши се са Сузаном од једном залелека, да се црква све орила; него се на брзо умирила па све питаше узбуђеним шапудом: „А где је моја кеса?“ Виктор се држао на страни па изгледаше да је целим својим понашањем хтео показати, како је он далеко од свију тих обичаја и како он то све нетом из пристojности чини. Највише сачушћа од свију показао је старчић у кашугу, који је био пре петнаест година земљемер у Тамбовској губернији и од то доба никад да је Рача видио; Сузану не познаваше баш никако ал' му је већ пошло за руком да смири две боце ракије у крчми. И тетка ми дошла у цркву. Некако је дознала, да је покојница била баш та госпођица што ме је оно посетила, па се страхова узбуни. Не одлучи се да ме сумњичи у гадну послу, но не могаше да себи протумачи како се то догодило... Мал' те не уврти себи у главу да се Сузана из љубави ка мени одлучила на самоубиство, па обукавши се у најирње хаљине са скрушеним срцем и сузама мољаше се на кољени за успокој душе покојници; даде упалити пред иконом „Умирења туге“ свећу од рубље... И „Амишка“ је с њом дошла и молила се, но највише је на мене гледала и трзала се... Та стара девојчица — деле мене! — не бијаше спрам мене хладнокрвна. Излазећи из цркве тетка ми је раздала сиротињи сав свој новац, више од десет рубаља.

Једва се једном и праштање сврши. Узеше сандук покривати. За све службе не могах се ослободити да девојци право погледам у нагрђено лице; ал' свагда, кад год би ми очи лако претрчале по њему, чинило ми се, е ми хтеде речи: „он не дође, он не дође.“ Стадоше издизати склопац на сандук... Ја се не уздржах, бацим оштар поглед на покојницу. „За што си то учинила?“ запитам је и нехотице... „Он не дође!“ учини ми се чујем последњи пут...

Чекић завеча по клинови и сад је већ све свршено.

XXVII.

Идући за сандуком кренемо се на гробље. Бијаше нас свега четрдесет људи, разна занимања, у истини дангубна гомила. Више од једног сахата трајаше мучан спровод. Време све-горе. Виктор је већ на пута сео на кола; ал' г. Рач корачаше мушки по открављеном снегу. Мора да је тако исто корачао и тако исто по снегу кад је оно после кобна састанка са Семеном Матејићем ликујући водно себи у кућу за свагда изгубљену девојку. Коса „ветерана“, обрве му осуше се праменима снега; час се сав запурио и кречао, а час би мушки се храбрећи округлао своје јаке мрке образе... Одиста, могло се помислити, е се смеје. „После моје смрти мировина одлази Ивану Бемјанићу“, дођоше ми опет у памет те речи Сузанине споменнице. Једва једаред дођемо на гробље, дочепамо се скоро ископана гроба. Брзо се сврши и последњи обред: Сви се попритргоше, сви се ужурбаше. Сандук склизну на ужетима у неситу јаму; станемо је загртати земљом. Господин Рач и ту показа своју мушку одважност; он је тако оштро, са таком силом и тако замахујући бацао груде земље на склопац од сандука, тако би се при томе ногом напред одупирао, тако је момачки испушчицао своје прси, да се не би јаче на посао дао ни кад би му ваљало своје најљуће злотворе камењем побити. Виктор је као и пре стојао на страни; он се све умотавао у огртач и превлачио брадом по дабровој огрлици; остала су деца г. Рача одано мајмунисала оцу. Да се хитају песком и земљом чинило им је велику радост, за што их у осталом не можемо кривити. Хумчица се диже на место јаме. Већ да се разилазимо, кад ће од једном г. Рач окренув се на војничку с лева свуд у околу и шљапнув се по бутини јавити нам свој „господи мушкима“, да нас позива а тако и „штовано свећенство“ на „даћеван сто“ ту одмах до гробља у главној дворани веома пристojне гостионе, штоно ће се држати „бригом прељубазног нашег Сигисмунда Сигисмундовића...“ Ту ће показати на помоћника полицајског поручника па дода, да крај све своје туге и лутеранске вере он, Иван Бемјанов Рач баш као сваки Рус цени више свега старе руске обичаје. „Моја жена“ продера се — „и госпође што су имале доброту да дођу амо, нека иду дома, а ми господа мушки дед' да се сетимо скромном трпезом сени „усопшеј рабы Твојој!“ Предлог господина Рача буде примљен са искреним саучешћем; „поштовано“ се свећенство некако онако својски погледа међу се, а часник путова за обртност потапша Ивана Бемјанића по рамену и назва га родољубом и душом опћине.

Упутимо се сви колико нас је у крчму. У крчми у сред дугачке и широке, иначе по све пуне собе на другоме спрату стајаху две совре постављене боцама, јелима, кашикама, виљушкама, ножевима, а око њих столице; смрад скоро облепљене таванице са мирисом „вотке“ (ракије) и олаја удараше у нос и стешњаваше дисање. Помоћник полицајског поручника као уредитељ посади свећенство у зачеље, где су се највише посна јела нагомилала; до свећенства седоше други гости: пировање поче. Не бих узео тако свечану реч: пир; али свака друга реч не би одговорала истини. С почетка је ишло све доста мирно, сувише и са неким одсенком жалости; уста жвакаху, боце се празнише, но чули би се и уздаси — можда и они што помажу варењу а можда и из искрена сачушћа сећало се ту на смрт, обраћало се пажња на краткоћу човечија живота, на ништавило земаљске наде; часник путова за обртност приповедио је неку, додуше војничку анегдоту ал' пуну науку; баћушка му

у камилавци повлади, па сам саопћи неку занимљиву црту из живота преподобног Ивана Војина; други баћушка са дивно очешљаном косом, и ако је обраћао више пажње на јела, опет ће рећи нешто пуно науке што се тиче девојачке чистоте; но за мало све се измени. Лица се зацрвенеше, грла загуњаше, смех дође до свога права, стадоше се орбити бурни усклици, зачуше се називања од мила као „слатки мој браца“, „душице моја“, „пању и клудо моја“ сувише „таки и таки крмкус“ једном речи избаћивало се нештедице све то, на што је издашна руска душа кад се штоно реч разузури, а кад најпосле запуцаше запушачи цимљанског, ту се већ посве прекардашило: неко је и кукурекнуо а други неки гост вели да ће изгрести зуби и прогутати боцу, из које тек што је испио вино. Господин Рач већ не више црвен него модар из небуха устаде са свога места. Он је и дотле много лармао и викотао се, но сад замоли да може држати једну беседу. „Говорите! Де, говорите!“ завикаше сви; старац у капуту повикаше сувише и „браво!“ па затапша у дланове . . . иначе је већ седио на поду. Господин Рач подиже пехар високо изнад главе па вели да је на кан да у мало ал’ „впечателних“ речи покаже врлине те прекрасне душе, која је „оставивши овде тако рећи своју земаљску љуску (die irdische Hülle) винула се у небеса и ожалостила . . .“ господин Рач се поправи: „и ожалостила . . .“ он се опет поправи: „и ожалостила . . .“

— Оче ђаконе! Поштењејши! Душо! зачу се утанчан но уверљив шапут: — Веле, да имаш врашко грло, дед’ бога ти мало, дела грмни: „Ми живимо усред поља!“

— Пст! пст! . . . шта је сад? како је то? прелети преко усана гостију.

— . . . И ожалостила сву своју одану породицу, настави господин Рач баћив оштар поглед према „љубитељу музике“ . . . — увалила сву своју породицу у тугу, којој равне нема! Да! завика Ивав Ђемјанић: — право вели руска пословица: Судба не савија, но ломни . . .

— Стојте! Господо! продера се од једном неки промукли глас на крај стола: — овај час ми украли бућелар! . . .

— Аа-а! Да би ниткове један! запишта други глас па ћуш! ћуш одуд, ћуш отуд!

Господе! Шта из тога изађе! Није него је мислиш дивље звере, што до сада само кад и кад гуњаше и на нас се једва макнуло, а сад се од једном отргло од ланца па се пропиње у свој дивљој лепоти своје разбарушене гриве. Чинише се, као да сви изгледаху на „шкандал“ као на неку природну особину и свршетак пировања па се сви спусти па понеси . . . Тањире, чаше зазвекташе, посваљиваше се, столице се поизврташе, подиже се дрека да ти уши пробије, руке замлаташе по ваздуху, боре се на хаљинама издигоше; заврже се кавга!

„Мазни га! мазни га! заурла као бесан мој сусед, рибљи трговац, који је до тога тренута изгледао најмирнији човек на свету; додуше испио је ћутке десет боца вина. — Мазни га . . . !“

Кога да удари, за што да га удари, он није знао, ал’ је једнако урлао као бесан.

Помоћник полицајскога поручника, часник путова за обртност па и сам г. Рач, који се сигурно није надао, да ће му се говорничком дару тако брзо мећа поставити, потрудише се да поврате тишину . . . но усиљавање им се показа узалудно. Мој сусед рибљи трговац, спопадне и самога господина Рача.

— Уморио девојку, проклета Њемчура, продера се на њега стискајући песнице; — поткупно полицају а сад си бесан?!

Ту притрчаше послужноци . . .

Што је даље било, не знам; ја брже зграбим свој качкет па папке у ледине! Се-

ћам се само, да је нешто страшно праснуло; сећам се и костура од харинге у коси старца у капуту, поповске капе, где лети преко све собе, бледа лица Викторова, који се шћућурио у један кут, и нечије риђе браде у нечијој жилавој руци . . . То бијаху последњи утисци, које сам изнео из „даћевна пира“ што га је дао љубазњејши Сигисмунд Сигисмундовић за успокој душе сироте Сузанае.

Одахнув мало упутим се Фустову па му приповедим све што сам тај дан својим очима видео. Он ме саслуша седећи, не подигов главе, па подавив обе руке под ноге, промуца опет: „Ох, моја сирота, моја сирота!“ па опет леже на диван и окрену ми се леђима.

Наком недељу дана се са свим предигао па поче живети као и пре. Замолим га за Сузанину споменицу успомене ради; он ми је даде без икаква устезања.

XXVIII.

Прође неколико година. Моја тетка умрла; преселим се из Москве у Петроград. У Петроград се досели и Фустов. Ступи у службу у министарству финансије, но ја сам се с њиме ретко састајао и не налажах већ ништа у њему особитога. Чиновник као и сви други па крај! Ако је још жив и не ожењен сигурно се и досад није изменио: брус, деље, ђимнастише, стреља женска срца, и рисује Наполеона у плавичастом мундиру у албуме својих пријатељица. Морао сам некако послом отпутовати у Москву. У Москви чујем, морам рећи на моје велико чудо, да се положај мога некадашњег познаника, господина Рача, рђаво окренуо. Жена га истина обрадова са двојцима, два мушка детета, које је он, „заковани Русак“ крстио Брјачеслав и Бјачеслав, но кућа му изгори, мораде дати оставку, и, што је најглавније, старији му син Виктор никад да изађе из дужничка одељења. Док сам био у Москви у једном друштву дође реч на Сузану и то изразише се о њој најнеодбранијим, најгаднијим речима! Ја сам се свакако старао, да се заузмем за успомену несретне девојке, којој је судба отказала и милост заборави, но моја разлагања не учинише бог зна каква утиска на слушаоце ми. Једнога само од њих, младога ђака-песника тронуо сам. Сутрадан ми пошље песму, којој сам заборавио, но свршавала се са ова четири стиха:

„Но и надъ брошенной могилы
Не смолкнулъ голосъ клеветы . . .“

Она тревожить призракъ милый,
И жить надгробные цветы!“

(Но и над набаченим гробом не умуче глас оцрњивања, него плаши мило привићење и сажиче надгробно цвеће.)

Прочитам те стихове па се и нехотице задубим у мисли. Слика Сузанина пониче преда мном; опет гледам онај замрзнути прозор у мојој соби; сетим се онога вечера и трескавице мећаве и оних речи, онога јецања . . . Станем размишљати, како да разјасним љубав Сузанину ка Фустову и за што се тако брзо, тако неуздржљиво одала очајању, чим је опазила, да је напуштена? За што не хтеде причекати, да чује горку истину из уста љубленог човека, или за што му не хтеде бар писати? Како може човек, да се тако одмах стрмоглавце сруши у провалу? „За то, што је страшно волела Фустова“ веле ми; „за то што не могаше преживети и најмању сумњу, да јој је одан, да је поштује.“ Може и то бити, а можда и није она Фустова баш тако страсно волела; можда се и није варала у њему него је само већ последње своје наде на њега положила па се немогаше измирити са мишљу, да се ето и тај човек — као што рече најпре оговарао — са презирањем окрену од ње! Ко ће рећи шта ју је убило: да ли ожалоштено самољубље, или страх да се никад свога положаја не ће опростити, или најпосле већ успомена на оно дивно, искрено

суштаство, коме се она у јутру својих дана онако радосно одала, који јој је онако силно веровао, онако је поштовао? Ко зна, можда је баш тога тренута, кад ми долазаше, е јој се са мртвих усана отима шапут: „он не дође! можда јој се баш тога тренута душа радовала, што му је сама дошла, своје Михајилу? Тајне су човечијег живота велике а љубав је најнеприступачнија од тих тајана . . . но опет за то, све до данас, кад год би слика Сузанина поникла преда мном, ја не могу да угушим у себи ни сажаљења, које према њој гојим, ни пребацивање судбини и уста ми и нехотице шапу: Сиротица! Сиротица!

Манастири и цркве у Херцеговини.

Написао Вук Врчевић.

III.

Узајмне дужности игумана и калуђера.

Сваки игуман у своје манастиру није ништа друго, него што и један извршни и прави домаћин у задруженој фамиљи. Истина, да он никаквог материјалног посла у манастиру ни у цркви не савршује, али су велике његове дужности и одговорности као спрам калуђера, тако и спрам народа, следователно и спрам мјестне власти и владике. Осим других помањих дужности, његове су главне следеће.

1. Треба да не само у ријечи, него у самом дјелу покаже калуђерима, да он свакога без разлике једнако љуби, као отац рођене синове, и да је спрема свакога једнако правичан.

2. Да води ред и економију свију манастирски трошкова чувајући бијеле новце за непредвиђене црне дане, без да је дужан предавати годишњи рачун о расходу и приходу, али опет од своје добре воље чешће се пута са братијом договара, кад види нужду набавити у манастир без шта се не могу проћи.

3. Сабира све манастирске приходе без разлике, као и новце од који он држи кључе. Прави рачуне с чипчијама о земаљском роду и ајвану.

4. Наређује кад ће се што у своје вријеме у њивама сијати, и у башчама садити.

5. Разређује сваке године о божићу ће ће који калуђер дојидуће године на коју парохију, промијенивши их опет о божићу на другу парохију; а у исто доба наименује и једнога манастирског економа, повјеривши му кључеве од подрума у којему се сабирају сва житија, вино, ракија, месо суво, омре, сир, масло, уље, сочиво и т. д. Ови последњи дужан је свако јутро давати кувару што треба и колико је нужно за они дан.

6. Једнога од калуђера забиљежи, који ће за ону годину све без разлике црквене службе правилно извршивати у манастиру.

7. Он је најпосле дужан за све што је манастирско свакоме одговорити, као н. пр. владици, мјестној власти, и народу.

Сви калуђери дужни су не само по учтивости, него управо по дужности указивати игумну, и у свакој прилици пристојну почаст одавати као у цркви, тако и при трпези.

Бе гођ који од калуђера служи летурђију, било у манастиру, било у парохији, вазда сваки спомене на велики вход после владике „игумана Н. Н., со братију св. обители сеја да помјанет Бог во царстви својем“ и т. д. *) Игуман пак, кад чује свештеника да га спомиње, рече полако у себи: „свјаштенство твоје да помјанет Бог во царстви својем.“

Баца кад којег допане ред да говори апостол на летурђији, метанише пред столом у ком стоји игуман, а ови га над главом крстовидно благослови.

стране шјести но с лијево, на које врло пази игуман, а највише да се не би почем калуђер с калуђером што поријечао. У овом потоњем случају вазда би обојицу пред собом зовнуо и изобличио, и кривога покарао, и чинио да се одма пољубе.

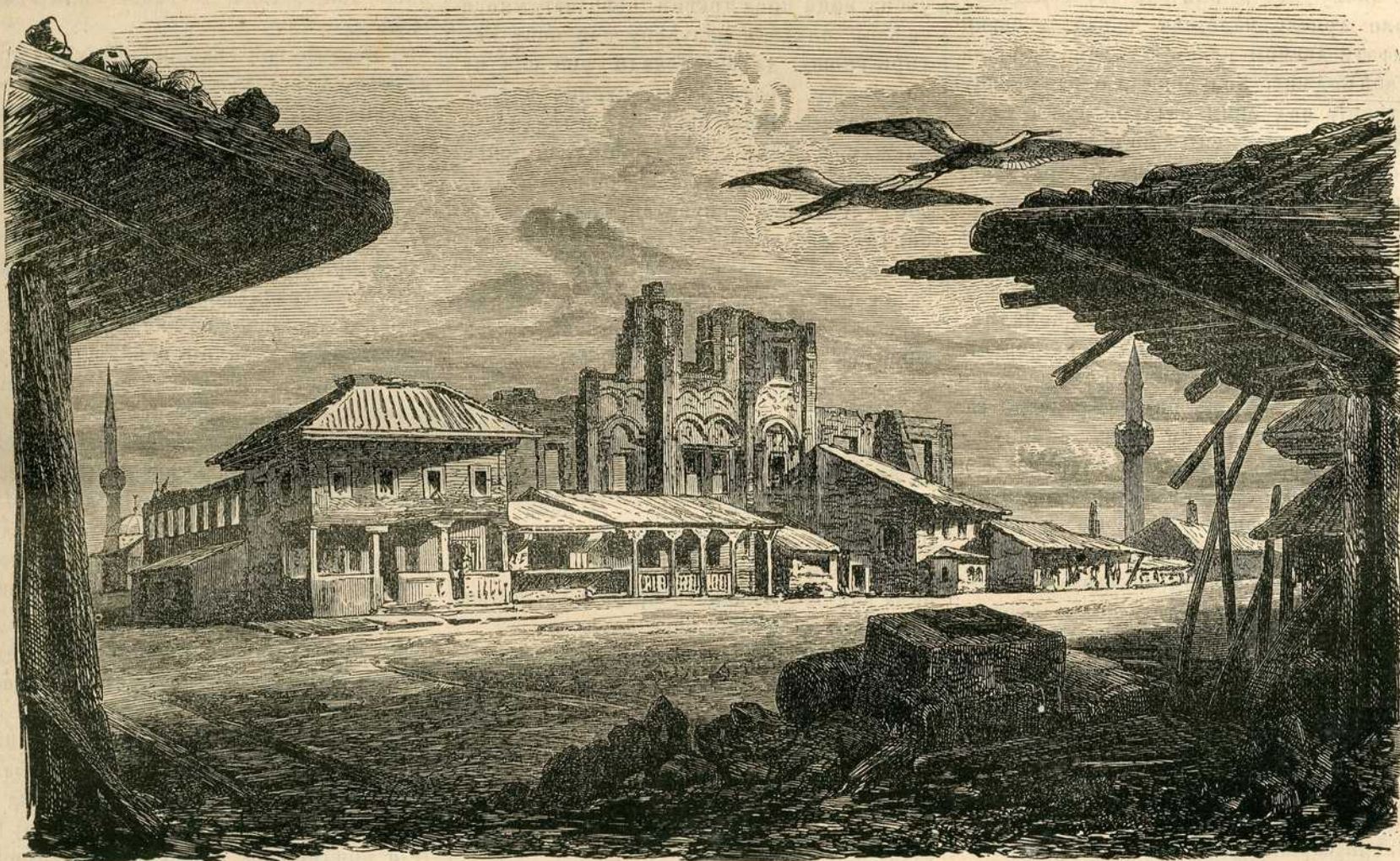
Сваке године на задушну суботу, служи се летурђија у манастиру за спомен душа умрши манастирски калуђера; а сваке неђеље и празника, кад калуђер у манастиру служи летурђију све усопше калуђере спомене при проскомидисању, а њива имена стоје записана над проскомидиом на једном листу крупно а лилниска назначена по реду како је које умирао.

Дужан је манастир дочекати и угостити не само све сиромаше који просе,

одма плати, гледа да после кад тад ови тешки његов дуг измири ако би икако могао; а у случају да не може никако, калуђер му не ће никад ни напоменути, но ако се тиче до крајне нужде и помоћи ће сиромашну фамиљу.

Кад је којој кући каква потреба од својега калуђера, пошље једно своје кутње чељаде у манастир, обично мушко, а врло риједко женско, и каже калуђеру за што је дошао; а ови ако је пријека нужда, као н. пр. крстити, исповијети и причестити, одма се пријави игуману и отиде.

Кад је у којему селу крсно име, то дотични калуђер треба да зна и по дужности онамо и незван пође, и вазда собом поведе својега ђака, да му одговара ле-

Развалина двора принца Еужена на Дорћолу у Београду. Цршао Ф. Каниц.

Кад је вријеме да се на глас очита при летурђији „вјеровање“ и „оченаш“, нико се не смије усудити да очита но игуман, или иначе ако је он што слаб, махне главом на најстаријега калуђера те он чита.

Вазда и свуда млађи калуђер старијему односи неку почаст, а особито у цркви и при трпези. Никад не ће млађи пред старијем станути, нити му с десне

*) Има двије године, како је дошла писмена заповијед од данашњега херцеговачког митрополита Прокопија, на све манастирске игумане и на мирско свештенство, да спомњу на велики исход султана Абдул Медџиз Хан, но ја до данас није нијесам чуо, да по црквама спомњу.

него и све оне путнике, који су приморани зими од зла времена у манастир свратити, или ако их ноћ зимна пристигне, а не могу у какво оближње село приспјети. Другчије не ће нипошто свратити, бојећи се — народ вели — да га црковна мука не разгуба, ако би без какве големе невоље или без некаква посла у манастир пошао.

Сваки калуђер дужан је у својој привременој парохији извршивати све узакоњене потребе сиромашу мукте, као и ономе, који може платити, т. ј. крстити дијете, причестити боника и погрести мрца, али вјенчати није дужан без плате, као ни друге молитве. Овакови сиромаша врло је мало, јер ако нема од куда да

турђију и при разним молитвама дотична јектенија.

На летурђији, свака она кућа те слави крсно име, пошље по једној мушкој глави у цркву своју домаћу проскуру — од оке до оке и по највише — и бардак вина — около по оке — које се свуда зове у ове крајеве „пуње“ (вино) и „проскура“, које за сваку летурђију служи.*)

*) У мојој књизи „Херцеговачке мале пјесне“, штампана у Бечу 1866., на страни 351, стоји у б. напијалици: Домаћин слави његово крсно име св. Николу, пуњем и проскуром, а он њега сваком срећом и берњетом, а највише јуначкијем здрављем, да Бог да и т. д.

Наравно, да калуђер на саму једну проскуру проскомидише, и од једнога вина у светом путиру у крв и тијело преобрази, а све друге проскуре стави у једну врећу, а вино саспе у мјешину те у манастир носи. По свим кућама, које славе они дан крсно име, калуђер је дужан поћи с ђаком да учини прекаду мртвим, а само код једнога домаћина на ручак и на вечеру, обично код најпрвога главара оне породице.

Ево како прекаду у свакој кући чини: Издоби на трпези шеничног квасног хљеба ситно као нафоре; стави петрахил, донесу му на чему мало жерави и тамјана, којега калуђер његовом руком стави, прекрсти руком читавши обичну молитву: „Кадило тебје приносим Христе Боже наш, и т. д.“; домаћин окади најпре икону (ако је има), па сву гологлаву околу трпезе налазећу чељад, а сваки прифати десном руком од дима тамјана к себи поднос. Калуђер сад чита обичну јектенију над оним раздробљеним хљебом, и настави: „јеште молим сја о упокојених душ рабов твојих н. пр. Петра, Бура, Санду, Ефимију, Росну, Миђуна,“ и сва остала имена која се у кутњој читуљи налазе. Кад све мртве спомене, прелије они издобрљени хљеб вином у накрет; он најпрви узме један комадић, а за њим сва кутња чељад и намјерени званице — мушко и женско — па како који стави у уста да поједе, рече да га свак чује: Бог да им душу помиљује, а живим дарује здравље и напредак.*)

По ручку сваки калуђер извади из њедара чисте карте од писања, и дивит иза паса па понуди ко оће да пише мртвијем за душу а живим за здравље. Напише на половици листа с једне стране „живи“, а с друге „усопши“. Најприје записује домаћин: Запиши ми дуовниче! оцу н. пр. Милутину и мајци Анђуши за душу, па брату Бетку и стрицу Николи и т. д. — А сад упиши за здравље моје, мојега брата, синова — све поименце колико их мушки у кући има. — Кад домаћин сврши, одма овако почну редом сви званице оне куће. За свако поједино име плаћају калуђеру по један стари аустријски крајцар, а садашњи 3 новчића аустријске вредности.

Кад калуђер овако напише у кући ће је ручао, отиде с ђаком по свијем кућама које они дан славе крсно име, и свуда овако једнако записује. Свакоме се домаћину и званици чини не само греота, него и срамота, да дај-буди за очину и мајчину душу не запише, и нема тога, који не ће по неколико мртви или живи имена записати, па за то сваки зва-

ница понесе собом, кад на чије крсно име пође, по један грош најмање, а многи понесу и потроше два или три гроша.

Сва ова имена, мртви и живи, дужан је калуђер о првој дојидућој летурђији споменути их на сав глас све с краја до конца; а док он имена сврши, ђак непрестано поје троједно „господи помиљу!“ У случају кад је ових имена преко стотине — као што чешће пута бива — калуђер држећи у рукама лист карте на коме су имена пописана, отпоје јектеније „јеште молим сја о упокојенији душ здје написани“; а за живе: „јеште молим сја о здравији, спасенији и т. д. о здје написани“.

Кад свештеник служи летурђију у каквоме селу о крсноме имену, или у каквој другој пригоди, а особито кад укопа мрца пред црквом, обичавају многи сељаци платити калуђеру или попу четири гроша, да му прекади гроб оца му или мајке, брата, сина, стрица и т. д. Свештеник стави на себе петрахил и одежду, и изиђе с кадионицом из цркве па над гробом, ће му каже они те плаћа, чита јектенију непрестано кадећи кадионицом, и спомене на своје мјесто име мртвога. Ко гођ се пред црквом нађе, сваки приступи к гробу и док свештеник сврши стоји гологлав, те сваки да се чује, рече: „Бог му душу опростио“.

О празнику цркве манастирске, силни народ мушки и женски из прирођене му побожности долази, па не само из оближњих села, него и из удаљених. Ови празник народ зове „дернек“, по Далмацији „сајам“, а у Србији „вашар“. Свак се обуче што најљепше има, а ако нема заимље у каквога пријатеља, а при том сваки ко пушку носи оружан.

Нема те куће, која не ће нешто цркви донијети или послати у име завјета, н. пр. вуне, сира, масла, и жутог воска, а највише у новцу колико му стање дозвољава.

Која кућа нема ни стоке ни уљаника, нити пак новаца, она ће донијети — или у цркви манастирској купити — једну воштану свијећу, и сваки је својом руком ужди и прилијепи при којој он оће икони да преко летурђије гори; а кад целива икону, у којој је изображен светац оне цркве, сваки остави у новцу колико ко може.

Манастир је они дан дужан дати свакоме чојеку под оружјем по једну или двије чаше ракије. Свак пољуби игумана у руку, па после калуђере ће кога нађе, а они свакога благослове руком над главо м. Кад гођ који к руци приступи рече: Дуовниче благослови! а калуђер: Бог да те благослови! или: да си благословен!

Многе отличне кнезове позове игуман на ручак; али народ зна да ко гођ они дан шједе за трпезом, која се зове „вакупска трпеза“, да му треба записати тако зовому: „парусију“ најмање 40 гроша, а највише златни дукат, за спомен мртви и живи.

Ево како се то записује: При свршетку ручка дође један од калуђера с нарочитим тефтером, а покрај њега стоји ђак, који му држи дивит од писања, а други један велики црквени пјат. Игуман манастирски, који вазда шједе у чело трпезе, рећи ће: Браћо христјани! коме је Бог дао, и коме се намјерило, и ко жели од вас да записује имена својим мртвим за душу а живим за здравље, нека пише парусију на славу Бога и овога божјега дома н. пр. „успенија богоматере“.

С чела трпезе почне сваки редом казивати имена, а калуђер у они тефтер записује како му ко казује, и то на једној страни живе, а на другој усопше, и тако сваки на околу трпезе док се сви изреде. Како који сврши казивање својих имена, одма баци ђаку на они пјат колико највише може; тако да сваки види колико је ко дао.*)

Кад је све свршено, калуђер преда игуману све сакупљене новце и тефтер са уписаним именима, а у најпрву дојидућу неђељу служи се свечано летурђија, за упокојење душа и за здравље живи. која се у оном тефтеру налазе записана.

У вријеме велике радње у манастиру, као н. пр. сијање, жетва, окопавање кукуруза и овим равне радње, сваки је калуђер дужан да приможе колико може, као и сви остали ђаци и момци манастирски, а то бива онда, кад игуман види, да момци и радници нијесу кадри онако брзо и као што треба свршити. Ако пак не помогну радницима, они су приморани да друге послове манастирске извршују, које ђаци и момци раде. Но ни једна тежачка радња не спада на калуђере под силом игумана, но од њихове добре воље и за опћу корист.

Никаквој жени у манастиру није допуштено под никаковим видом преноћити — као што сам овамо уз мимогред казао — осим само матери, удатој сестри или тетци којега калуђера, но ни ове никад нити дођусаме, нити преноће, него вазда мора бити по једна стара. Истина да сваки калуђер своје женске у својој ћелији придржи и о сопственом трошку угости, али опет свака кад дође те посјети сина или брата, унука и т. д. донесе неки — макар и мали дар — игуману и свакоме калуђеру, бојећи се да не би забадава манастирски хљеб јели, које они зову „вакупско“ (црковно).

Кад гођ ко од инороша или од чипчија манастирски дође макар каквим послом, дужни су калуђери да га спреме да руча с момцима и ђацима, но ови ако нема времена чекати, или је већ ручао, даду му свакако да пије ракије али вина, и за то што у народу постоји старинска

*) Обично свуда у ове крајеве, славе крсна имена у јесен кад је кућа пуна свега. Ко слави Митров-дан, зову их: „митровштаци“, Никољ-дан „никољштаци“, Јовањ дан по божићу „јовањштаци“ и т. д. Ако и нијесу у цркви сви они, који крсно име славе, опет се својакају као — они веле — једно-крсно-имењаци.

*) Ја сам при овакој трпези седно у манастиру Дужи, у Шуми год. 1863-ће и као сви остали записивао, премда калуђери нијесу то од мене изискивали. По другим херцеговачким манастирима — колико је мени познато, не давају народу ручак, но само пиће.

ријеч: „У манастир је грехота ко пође празан, а сромота ко из њега изађе глдан“.

Кад који од манастирски калуђера умре, све што му се по смрти нађе готових новаца, то иде у манастирску касу, а његове аљине игуман раздијели по калуђерима. Подерине пак које нијесу више за ношњу прекроје на момке манастирске.

Укопају га обучена, онако као да иде служити летурђију, у нарочито гробље калуђерско, које је обично у авлији манастирској наоколо цркве, до онога, који је најпотоњи пред овим умрло, озиђу му гроб, покрију с отесаним плочама; врх главе побију камени крст и у њему обично урежу: „Здје почивајет свештенојеромнах н. пр. Дионисије, престаи сја на (дан, мјесец и година), Бог да га прости.“

Кад игуман умре, калуђери га исто овако укопају, а првом и последњем у годину дана чине спомен душе при летурђији, а чешће пута чине прекаду на гробу. После игумнове смрти, саберу се калуђери у игумнову ћелију, и ту договорно изаберу између себе игумна. Обично вазда млађи гласају међ њи за најстаријега, и премда се ови нећка и гласује за једнога од њих млађије, опет се привремено прими манастирског старешинства до доласка мостарског владике, па ако народ зажели и владика оће, потврде га и за игумана произведе.

Одма калуђери јаве писмено владици за игумнову смрт, и у исто вријеме моле владику, да им потврди новопредложенога, и кад дође, да га произведе игуманом.

Владика не потврди вазда онога, кога су предложили, него више пута и млађега, само ако у њему признаје способност, вјештину и разум која би потпуно одговорила многостручним игумновим дужностима, а на народњу и манастирску корист. И са свим тим што у епископској вољи и власти стоји заигумнити којега он оће — опет из неког народњег поштовања — сабере у манастиру неколико бирани поглавара и старјешина инорије манастирске, те се ш њима посавјетује и каже им да има жељу, да овога или онога заигумни. До сад се није чуло, да је народ побио владичину жељу, премда би многи неки од дошавших поглавара волели да је они, а други они.

Кад буде дан у кому ће владика служити и свечано у цркви произвести одабраног калуђера за игумна, дужан је манастир сазвати на ручак све поглавите домаћине, који су у инорији онога манастира, и тај се дан у највећем весељу пријелу и пићу проведе. Владици пак давао је у старо вријеме прописану таксу, као и за рукоположење мирскога свештеника, али ови данашњи није ни јошт опредјелили цијену за произведење на игумна за то што су случајеви врло ријетки, него прими онолико, колико му игуман преда, и то обично од своје сопствене касе.

Сваки манастир има свој нарочити печат којег овамо по турски зову „мохур“, на којему је урезан храм манастирске цркве а на окол: „сеј мохур манастира успенија богоматере (н. пр.) Дужи“. Обично су сви повелики, од прилике колико ћесарев талијер, и ови се печат строго чува под кључ игуманов, и притиска се на каквим врло важним народним писмима, или у службеним.

Кад би поједином чојеку требовало да се притисне манастирски мохур, као н. пр. на крштеницу, вјенчаницу или за смрт, али на какво му драго свидјетелство ван границе, дужан је сваки платити најмање дукат, и то ако се зна да може платити, а сиромашу који не може не узимље се, већ да би он од своје добре воље у име дара манастиру поклонило.

Ни игуман ни калуђер не могу ништа од насљедствија родбине по смрти имати, а при животу не траже, а тако исто ни родбине од њих.

Да би зажелио који од калуђера али игуман, да дарује својим родитељима или брату, сестри и т. д. од своје сопствене ћесе, обично он то уради доклен је у животу, но никад ни половицу од новаца што има, него чува да му се по смрти за упок нађу, иначе би била његова вјечита по смрти срамота, кад му се толико у сандуку не би нашло; а ово би се и у народу одма разгласило и корио би га народ. Напротив хвале и до неба дижу онога, којему се по смрти готови новаца нађе; но и код последњи, а комоли код први врло мало.

(Продужиће се.)

Грађа за биографију Вука Стеф. Караџића.

Немачки књижевник пастор Јован Северин Фатер, који је у прошлој половини овога века са многим научењацима усвези био, беше искрен пријатељ пок. Вука. Као зналац наших народних песама, написао је кратку расправу о српским јуначким песмама ради сравнења са Омиром и Осјаном, и превео је познату песму: Женидба Максима Црнојевића, истина у прози, али тако красно, да му се човек дивити мора. Обоје је штампано у Гримовој српској граматци *) 1824. год. Међу многим писмима, која су већином приватног садржаја, налази се и ово писмо које се на немачки Талфинин превод српских песама односи.

Mein theurer Freund!

Die erste Gelegenheit benützte ich, um Ihnen freundliche Worte und die besten Wünsche für Sie und Ihre liebe Familie zu schreiben.

Mit meiner Frau und 2 Kindern habe ich eine schöne Reise ins Finster Bad und am Rhein gemacht, wovon ich eben zurückkehre; ich hoffe die beste Stärkung für mich und meine gute Frau, die sich sammt den Kindern

*) Wuk's Stephanowitsch kleine Serbische Grammatik verdeutsch und mit einer Vorrede von Jacob Grimm. Nebst Bemerkungen über die neueste Auffassung langer Heldenlieder aus dem Munde des Serbischen Volks, und der Uebersicht des merkwürdigsten jener Lieder von Johann Severin Vater. Leipzig und Berlin bei G. Reimer. 1824. 8° Seiten LXXII. 101.

bestens empfiehlt. Im Juli war ich in Kassel, wo der gute Grimm wenigstens nach dem ersten Anblicke der Uebersetzung Ihrer Lieder noch nicht ganz zufrieden war, sondern selbe nicht für kräftig genug hielt, so dass man das Frauenzimmer erkenne.

Wir haben dort auch über Sie, und versteht sich das Freundschaftlichste gesprochen.

Gehe es ihnen doch recht wohl! und kröne Ihre schöne Thätigkeit der beste Erfolg.

Ich suche von nun an meine Gesundheit zu schonen, werde aber über der Theologie dem Sprachstudium nicht untreu. Ich biete Ihnen die Hand, achtungsvoll

Der Ihrige

Vater.

18. Sept. 25.

Herrn Doctor Wuk Stephanowitsch Wohlgeb.

Dragi moj prijatelju!

Ову прву прилику употребљујем, да Вам пријатељске речи и најбоље жеље — Вама и Вашој милој породици изразим.

Ја сам са мојом женом и двоје деце путовао у Финстер купатило и на Рајни, одкуда се баш сад враћам; надам се, да ћемо се подкренити ја и моја жена, која Вас с децом заједно поздравља. У јулу био сам у Каслу, где добри Грим бар на први поглед није био са свим задовољан са преводом Ваших песама, јер држи, да превод није доста снажан, тако да човек одмах позна, да их је женска превела.

Ми смо тамо и о Вама, разуме се, са свим пријатељски говорили. Желим Вам свако добро! и нека Ваш красни рад најлепши успех крунише.

Од сада ћу своје здравље чувати, али пред теологије не ћу ни студију језика изневерити. Пружам Вам руку, с поштовањем

18. септ. 25.

Ваш

Фатер.

Благородн. господину доктору Вуку Стефановићу.

Међу онима, који су српске народне песме преводили, заузима једно од првих места даровита немачка списатељка Талџи. Од Гетеа на превађење подстакнута, посветила му је свој превод српских песама, који је год 1824. угледао света, и који се у писму Фатеровом спомиње. Ново прерађено и умножено издање изашло је у две књиге год. 1853. у Липсици код Брокхауза. Талџи је са Вуком и породицом му у врло пријатељском одношају стајала, и међу њеним писмима, налази се и ово писмо, које је пок. Вуку из Њујорка писала.

Neu York, den 20. Juni 1850.

Hochgeschätzter Freund!

Seit beinahe drei Monaten sind wir wieder auf dieser Seite des Weltmeeres — es scheint mir ein Traum, dass ich einmal wieder auf kurze Zeit meines theueren Vaterlandes froh geworden! und doch fühl' ich an der bedeutenden Ausbeute von Erinnerungen die ich mitgebracht, deutlich genug, dass es nicht wirklich ein Traum war.

Nachdem wir Wien verlassen, haben wir uns hauptsächlich in Weimar aufgehalten, und nur eine kurze Reise nach Berlin gemacht. Mein Mann brauchte nothwendig einige Wochen der Ruhe, um das eingesammelte Material einigermaßen zu ordnen. Am 7. Oktober verliessen wir Deutschland, am 13. England, 14 Tage war für eine Dampfschiffreise lang genug, und auch eben nicht angenehm, aber immer noch kürzer und angenehmer als die meisten transatlantischen dieses gegenwärtigen Herbstes und Winters, die durch Stürme und niedrige

Winde recht wie dazu gemacht sind dem allzukühnen und übermüthigen menschlichen Geiste die Flügel zu beschneiden.

Hier hab' ich mich nun, sobald wir einermassen eingerichtet waren, an eine Uebersetzung meiner Uebersetzung der Serbischen Lieder gemacht, die in einer neuen Auflage bei Brockhaus herauskommen sollen. Ich hätte sehr gewünscht diese Arbeit noch in Deutschland vornehmen zu können, allein ich konnte ganz unmöglich Zeit dazu finden. Und da mein Material hauptsächlich in Ihren Büchern besteht, die ich durch Ihre Güte besitze, so war es im Grunde gleichgültig, wo ich meine Uebersetzung durchsah. Diess habe ich denn mit treuen Fleisse gethan, und sie Vers mit Vers mit dem Originale verglichen und besonders bei der ersten Lieferung, während deren Uebersetzung ich die Sprache erst lernte, vieles zu verbessern und zu ändern gefunden. Aber freilich habe ich es mir noch keineswegs zu Danke machen können; die beiden Sprachen sind zu verschieden; und gerade die hohe Einfachheit des Liedes macht die Uebersetzung doppelt schwierig. Ich habe diesmal gewissenhaft die Nummern der Originalien (nach Ihrer neuesten Ausgabe) zugefügt, denn ich wünschte, dass die, welche beide Sprachen verstehen, die Lieder vergleichen, gerade weil ich mir bewusst bin, treu übersetzt zu haben, treuer als Kapper und nicht weniger treu als Frankl.

Leider hab' ich erst bei dieser Gelegenheit entdeckt, dass ich durch Ihre Güte nur die beiden ersten Theile der neuesten Sammlung (Wien 1841 und 1845) besitze. Sie waren so freundlich mich zu fragen, ob ich auch Alles besäße? Der Umstand, dass mir von dem 4ten Theil der Leipz. Auflage (у Бечу 1833) durch einen Irrthum 2 Exemplare zugekommen sind, und die Gewohnheit die ich habe, mich dieser Ausgabe beim Nachschlagen zu bedienen, machte mich im Augenblicke, da Sie mich darüber fragten, irre, Sie würden mich daher sehr verbinden, verehrtester Freund, wenn Sie mir den dritten, die neueren Jуначке pjesme enthaltenden Theil der neuesten Auflage nachschicken wollten. Sie brauchen ihn nur (für mich) nach Leipzig an Brockhaus zu senden, mit dem ich in steter Verbindung stehe, so wird er mich gewiss erreichen. Höchst unangenehm ist es mir, dass ich diesen Irrthum begangen, denn es hätte mir wegen der Bezeichnung der Nummern der Lieder gar viel daran gelegen das Buch jetzt zu haben. Indessen kömmt bei den grösseren Liedern die Licht zu finden sind weniger darauf an, als bei den kleineren Frauenliedern. Von diesen habe ich meiner Uebersetzung mehrere neue hinzugefügt, und auch von den grösseren vier oder fünf, z. B. unter andern: Wukaschins Heurath. — Die wunderbaren Schlangen- und Zauberlieder, welche blos Ihre neueste Sammlung vollständig giebt, hätte ich wohl Lust dem deutschen Publikum in einer eigenen, separaten Ausgabe mitzutheilen. Sie stimmen so wunderbar mit den nordischen Sagen von verwandelten Schlangenprinzen, Kronenschlangeln u. s. w. zusammen.

Wir sind hier wieder in ein ungeheuer reges Leben hineingekommen. New-York ist in so ungeheuer raschem Steigen und Aufschiessen begriffen, dass man sich, ohne es selbst zu beobachten, keinen Begriff machen kann; und allen, was geschieht, ist der Stempel des Immensen, Grossartigem aufgedrückt. So — obwohl die Europäer in die geistigen Interessen der Amerikaner einiges Misstrauen setzen — auch der Buchhandel, in seinem Zuschnitt „for the million.“ Vor zwei Jahren fingen die Gebrüder Starner an ein Monatsmagazin herauszugeben, das eine Auswahl von englischen, deutschen und französischen Zeitschriften

enthält und hie und da einen Originalaufsatz: im Ganzen gut gewählt, aber natürlich ziemlich oberflächlich. Wollen Sie glauben, dass dieses „Starner's Magazine“ monatlich 110.000 Exemplare absetzt? Freilich muss der Preis, wie in diesem Falle, sich nicht über 25 Cents (ungefähr 36 kr. in Silber) erstrecken; dafür kann Jeder, der halbwegs etwas verdienen kann, es kaufen, und im Durchschnitt lässt sich annehmen, dass jeder Amerikaner auch gerne liest. Ist das nicht eine wahrhaft demokratische Literatur? — Ein anderes Magazin, „Pubnam's Monthly“, ist so eben eröffnet worden, das nichts als Originalartikel enthalten soll; hievon liess der Herausgeber, wie er mir selbst sagte, zuerst 20.000 Exemplare abdrucken, hat aber gleich nach Erscheinen der ersten Nummer noch beträchtlich mehr nachdrucken lassen müssen?

Der ungeheure Success von Uncle Toms Cabin ist gewiss auch zu Ihnen gedrungen? Indessen hat daran England einen Hauptantheil; das Buch hat viele, schöne, ergreifende Stellen, allein die Lösung des Räthsels seiner beispiellosen Popularität liegt doch wohl im Gegenstande.

Tausendmal ein herzliches Lebewohl!

Empfehlen Sie mich bestens Ihrer Frau Gemahlin und der theueren Minna. Marie schreibt an diese. Meines Mannes beste Grüsse. Erfreuen Sie recht bald durch eine freundliche Antwort

Ihre ergebenste

Therese R.

у ЊУЈОРКУ, 20. 1850. г.

Велецењени пријатељу!

Већ је скоро три месеца, од како смо опет на овој страни светског океана — чини ми се као сан, да се још једном за кратко доба радујем својој отаџбини! па ипак крај толиких значајних успомена, које сам собом понела, осећам доста јасно, да то у истини не беше сан.

Оставивши Беч, задржавасмо се поглавито у Вајмару, и само предузесмо једно сасма кратко путовање у Берлин. Мој муж требао је неколико недеља мирног времена, да сабрани материјал у неколико уреди. 7. октобра остависмо Немачку, 13. Инглеску, време од 14 дана беше доста дуго за путовање на пароброду, па и доста непријетно, али ипак краће и пријетније, него ли многа друга путовања с оне стране атланта ове јесени и зиме, која су бурама и противним ветровима само за то зачињена, да слободном и одважном човечијем духу крила подсеку.

Овде се сад, чим смо се мало сместили, одадох прерађивању мога превода српских песама, које ће у новом издању код Брокхауза изаћи.

Веома сам желела, да то још у Немачкој предузнем, али нисам никако могла доспети. И почем је овај мој материјал поглавито у вашим књигама, које вашом добротом сада имам, то ми је било управо све-једно ма где превод мој прегледала. То сам са верним трудом и урадила, и стих по стих са оригиналом сравнила, а особито сам код првог издања, када сам тек почела језик изучавати, наишла на много што-шта, које сам поправити и изменити морала. Но наравно, није ми могло баш све за руком поћи; јер се оба језика врло разликују; и баш то, што је песма проста, беше узрок, због чега ми је превађање два пута теже пало. Ја сам овај пут савесно бројеве оријинала (по вашем најновијем издању) додала, јер сам желела, да они, који оба језика разуму, сами песме сравне, баш за то што

сам уверена, да сам их верно превела, верније од Капера и не мање верно од Франкла. Жалибоже тек сам овом приликом приметила, да вашом добротом само обе прве књиге најновије збирке (Беч 1841. и 1845.) имам. Ви бисте тако добри, те ме упитасте, да ли све имам? Будући да су ми забуном од четврте књиге два екземплара Липишког издања (у Бечу 1833.) послата, а и обичај који имам, да се тим издањем само онда служим, кад што тражим, и то је, што ме је у тренутку када о том питасте, помело, Ви би ме дакле врло обвезали, штовани пријатељу, кад би ми хтели трећи део најновијег издања, који новије јуначке песме садржи, послати.

Ви га можете само (за мене) у Липишко у Брокхауза послати, с којим сам у непрекидној свези, и он ће ме сигурно наћи. Врло ми је непријетно, што сам се морала тако забунити, јер сада ми је до те књиге ради обележја бројева песама врло много стало. Међу тим то се мање тиче већих песама, које се могу лакше да нађу, него ли мањих женских песама. Ја сам од ових мом преводу неколико нових придодала, а и од већих четири до пет, тако и пр. међу осталима: Жендба Вукашинова. — Оне чудновате змијинске и чаролијске песме, које се само у вашој најновијој збирци потпуно налазе, волела бих, да их немачкој публици у једном особитом, засебном издању саопштим. Оне се тако чудновато слажу са оним северним причама о преображеном змијинском принцу, круновитим змијчадима и т. д.

Овде смо опет у врло живахни живот ступили. Њујорк се налази у тако брзом подизању и развијању, да не можемо, док га сами не видимо, појмити; и све што се збива, носи на себи печат неизмерности и величине. А исто тако — ма да Јевропејци душевне интересе американке са неким неповерењем предуспрећају — и књијарска трговина у свом кроју „for the million.“ Пре две године почеше браћа Штарнер издавање месечног магацина, који садржи избор инглеских, немачких и францеских часописа, а по кадкад и по један оригинални саставак: у целини добро изабрано, али наравно доста и површно. Будите уверени, да се тај Штарнеров магацин месечно у 110.000 екземплара растури. Да боме, да цена у оваком случају не сме преко 25 Cents (од прилике 36 новч. у сребру) да пређе; с тога га свако, који бар нешто заслужити уме, купити може, а у просеку можемо узети, да сваки Американац радо чита. Није ли ово у истини права демократска литература? — Други један магацин („Putnam's Monthly“) који је нетом отворен и који ништа друго не ће до ли оригиналних чланака доносити, даде га издавалац, као што ми сам каже, прво у 20.000 екземплара штампати, али одмах после првог изданог броја мораде још много више накнадно доштампати.

Мора да је онај грди Success од Uncle Toms Cabin (чиче Томине колебе) и до вас допрљо? Међу тим Инглеска има за њ врло велико учешће; — књига има много лепих, занимљивих места, но решење загонетке њезине беспримерне популарности лежи ипак без сумње у самом предмету.

Хиљаду пута срдечно здраво!

Препоручите ме лепо Вашој госпођи сунпузи и драгој Мини. Марија ће јој писати. Најлепше поздравље од мога мужа. Обрадујте ме што скорије пријатељским одговором.

Ваша понизна

Терезија Р.

(Свршиће се).

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Рођење Христово. Слика *Горцова*.

Наука и моћ уображавања.

Међу данашњим физичарима у Инглеској, заузима професор Тиндал једно од првих места. Дела његова што их је до данас издао, а особито његово дело о звуку, чине епоху у науци. Тиндалова дела показују увек и напредак у науци. Али тај знаменити човек не пише тако, да га само научењаци разумети могу; но он пише тако, да га сваки разумети може. Томе за доказ служи тема истакнута на почетку овога чланка, о којој је он једном приликом зборио у „британском друштву“ у Ливерпулу, и с којом се ми овде желимо занимати, не држећи се баш са свим његових речи.

Изван сваке је сумње, да фантазија игра извесну улогу у науци. Кад ми о каквом важном открићу беседимо, обично велимо: то је била сретна замисао, то је дар духа (генја). Већ у томе лежи признавање, да је фантазија помагачица у нашим научним открићима. Свакојако је душеван скок у послу којем нешто добро; често ће нас даље одвести него ма колико логичних закључака и читава поворка од „јербо“ и „за то.“ Научни покушаји (експерименти) су у опште већином сјајна изјављивања моћи уображавања. „Ја мислим (уображавам) да ће се то и то догодити, ако овако или онако будем радио. Ја не знам, да ли ће баш тако бити, али хајде, ја ћу пробати (покушати).“ Тако говоре многи откривачи, па и сам је Тиндал на тај начин пробајући много пута успео. Тако је он један пут хтео да дозна, да ли је управо вода бела, или је можда како год друге боје. (У науци се реч „бело“ не употребљује, него реч „безбојан“; тако је и у овом случају хтео Тиндал, да дозна, да ли је вода са свим безбојна). Обично око узима, да је вода са свим безбојна, што напослетку и јесте, ако је вода у малој количини, али и малена количина (неколико капи) пива је тако исто безбојна; Тиндал је пак мислио, да и сама дестилисана вода има извесну боју, само се мора мало више узети; што је замислио, то је и доказао.

Да докаже своју замисао, Тиндал је вако поступио. Узео је једну цев дугачку петнаест стопа; та је цев била на оба краја запушена са стакленим плочама; онда је усую на једну јаму са стране у њу до полак чисте дестилисане воде. Затим ју је хоризонтално учврстио (т. ј. положено учврстио). С једног краја метнуо је електричну лампу, а на други крај увеличавајуће стакло, и то тако, да је кроз њега могао гледати у цев, која је изнутра била осветљена светлошћу електричне лампе. Како је цев само до полак водом напунио, то је онда, кад ју је положио, на стаклену плочу, доле видео воду, а горња пола цеви била је само обичним ваздухом напуњена, или као што би се обично рекло, цев је била пола пуна, а полак празна. Кад је све тако удешено било, онда је погледао кроз увеличавајуће стакло у цев. Цев је изнутра, и где је вода и где је ваздух био, електричном светлошћу била са свим просветљена, што је са свим нужно, јер обична светлост би просветлила ону горњу полу, где је „празно“, али доњу полу где је вода, тешко да би просветлила могла, јербо је то прилична дужина, петнаест стопа воде, за обичну светлост. Загледавши на увеличавајуће стакло опазио је, да је горња пола цеви са свим бела; али кад је погледао на доњу полу, где је вода, он је опазио, да неје бела боја, него да је фиња плавозелена боја. Замисао своју, да вода има какву другу боју, а не белу, на тај је начин Тиндал и доказао.

Други пример. Неко је замислио: Звук постаје извесним кретањем ваздуха. Да би ме сви моји читаоци и читалице потпуно ра-

зумели, нужно ће бити, да рекнем коју о звуку. Звук, оно, што чујемо, то је кретање ваздуха. Кад ја отворим уста, па почнем говорити, ја са тим ништа друго несам урадио, него сам заталасао ваздух који је око мене. Ваздух сам тим заталасао, што сам на своја уста „избацио“ из беле цигернице неколико ваздушних таласа. Како су ти таласи, што сам их избацио, изгледали, тако ће исто и они изгледати, које ће они начинити, кад гурну овај спољашњи ваздух. То заталасивање ваздуха разлази се на све стране од оног места где је почетак, па ако буде каквог створења ту у близини или у извештој даљини која има своје границе — дакако са здравим ушима, оно ће осетити то таласање, као звук. Јер само тако таласање ваздуха, о каквом је овде реч, има уплива на уши наше, а не на друго које чуло. Уво наше изнутра имаде неки инструменат, као на форму неког клавира, који се разликује од нашег обичног клавира тим, што овај наш нема бог зна колико жица, дочим овај, што сваки од нас у сваком уву по један — дакле сваки од нас носи уза се два клавира, имаде на хиљаде жица! Ово је мален инструменат у нашем уву, па због тога је тешко одредити број тих жица. Неки Келикер набројао је до три хиљаде! Као што свака жица на нашем клавиру имаде свој одређен тон, тако исто свака жица у нашег „клавира“ у уву, имаде свој особити тон, и према томе онаки тон и саопштава мозгу — јер се у мозгу тек ствара оно, што зовемо „звук“, — какав је њојзи својствен. Још је нешто особито код тих жица, а то је, да не може ма који му драго ваздушни талас покренути ма коју од тих жица, него само извесну једну, која тону тог ваздушног таласа одговара. Ово је врло важно. Јер шта би морало бити онда од наше музике, кад би сваки тон — дакле сваки без разлике ваздушни талас — којег музикалног инструмента могао све жице нашег клавира у уву покренути! То би била права маџија музика! Али ми видимо, да то неје тако. Наука нас је уверила, да кад ја н. пр. загудим на вијолини тон *g*, (*g*) да се у тај мах у нашем уву заталаса само она жица, која је кадра тон *g* произвести — ако смем рећи, онда ће се само жица *g* заталасати, и никоја друга. —

Кад је тај „неко“ замислио, да је звук извесно кретање ваздуха, настало је питање, да се и докаже та замисао. Али како? Ако је звук кретање ваздуха, онда из тог следи, да двојица не могу један другог чути, ако се ваздух између њих укљони. Сад настаје питање, како да се добави таки празан простор где и ваздуха не би било. То неје било дотле могуће, догод неје био пронађен ваздушни шмрк. Ваздушни шмрк је један инструменат, с којим се може добити таки празан простор, какав је за нашу ствар нуждан. Како је тај апарат склопљен, неје ми овде нужно разлагати; доста је ако напоменем, да му је и један стаклен шешир, заклопац, или ако је по вољи и стаклен лонац саставни део. Тај стаклени заклопац изгледа скоро баш као они стаклени заклопци, које можемо видети код посластичара, с којима ови покривају колаче, да их муве не нападају, али ипак да их посећивачи и посећивачице видети могу. — Први, који је доказао са ваздушним шмрком, да је звук кретање ваздуха, беше инглески физичар Хауксби. То је било у години 1705. Пред краљевским друштвом у Лондону (?) обавио је Хауксби свој покушај. Под онај стаклени заклопац, о којем је мало пре била реч, метнуо је он једно звоно, али тако, да се споља могло вући кад је под заклопцем било. Док је ваздуха у заклопцу било у оној мери, колико је и изван њега, звоно се чуло испод заклопца, како звони. Чим је Хауксби почео са ваздушним шмрком вући ваздух ис-

под заклопац, опајало се како је звук слабији, и ако се за уже вукло тако исто као и пре. Истина, да Хауксби у оно доба није могао са свим ваздух извући, али је ипак толико успео, да је звук јако ослабио, да се једва могао чути. Професор Тиндал је много празнији простор добавио, но што је био онај у Хауксбија, а то је добавио на овај начин. Најпре је пустио под стаклени шешир један гас, који се зове водоник. Тај водоник је четрнаест пута лакши од нашег ваздуха — а и наш је ваздух мешовина од два гаса — те због тога, што је лакши, он је сав ваздух испод стакленог шешира истерао. Звоно, које је под шеширом, звонило је, само је звук био врло слаб. Кад је дакле сам водоник био под шеширом, онда је тек почео са ваздушним шмрком вући и водоник на поље, и на тај начин је толико успео, да се ни мало звук чуо неје. Шта више, кад је уво прислонио на шешир, ни онда ни мало звук неје могао чути, и ако се је лепо кроз стакло видети могло, како чекић туче у звоно. Професор Тиндал је под шешир метнуо навршен сахат, те неје имао нужде звоно својеручно вући, већ је сахат сам вршио звонарску дужност. —

Споменуо сам мало пре, да глас, звук, постаје избацивањем ваздуха из беле цигернице. Настаје питање: какав мора бити глас онда, ако ја из беле цигернице будем избацивао други који гас, а не ваздух? До те је замисли и дошао једном проф. Тиндал. Њега је радозналост вукла да види, шта ће бити. Истина, да неје пријатно, а на послетку неје ни шкољиво имати водоник за неко време у белој цигерници: проф. Тиндал, напунио је своју белу цигерицу водоником — удисао — пак је онда кушао говорити. „Ви знате“ вели Тиндал у својем предавању, „какав је мој глас. Кад сам напунио водоником белу цигерицу, ја сам се усилжавао снажно говорити, али не иде, глас ми беше чудновато измењен, и јако слаб. Изгледало је, као да сам промукао, као да је неки надземан глас; друкчије га не могу описати.“ —

Оваки случајеви потпуно оправдају чудновату изреку, да је наука на праксу сведена романтика. Но ми можемо лако појмити, да су научне представе нешто више од чисте фантазије. Замисљена ствар не мора још бити измишљотина; ствар, која не опстоји, не може бити лаж, докле се год не осведочимо, и докле год не докажемо, да ли управо постоји или не. Из Тиндалова покушаја, употребив водоник за говорење следи, да јачина гласа зависи од густине ваздуха, где је глас постао, а не где се чуо. Кад је Тиндал узео водоник као средство говору, то је толико, као да је узео четрнаест пута тањи ваздух но што је обично; и у овом би случају био глас онаки, као што нам је мало час причао, да је био, кад је с водоником говорио. О овом се је Тиндал и на другом месту уверио, наиме на једном свом путовању по Швајцарској, хтео је да дозна, какав уплив имаде густина ваздуха на глас. Ми знамо, да је ваздух над нама тањи, него што је доле код нас, куда ми ходам и где ми дишемо, и све је ваздух тим тањи — мање густине — што се на више пењемо. Тиндал је напунио два једнака пиштоља; колико је метнуо барута у један, толико у други. Затим је с једним пиштољем послао једног човека на један доста висок брег, којем је висину знао, а с другим пиштољем послао је у истој долини другог човека, од себе толико далеко, колико је управо од њега до врха брега. Даљина је дакле једна иста. Да густина ваздуха нема никаква уплива на глас, он би морао звук од оба пиштоља — и од оног с врха брега, и од оног из долине — чути, да су једнаки. Али то неје било тако. Он је опазио, да је звук од оног пиштоља с врха брда

много слабији од оног, у долини. Ово је други доказ, да јачина гласа зависи од густине ваздуха, где је глас постао, а не где се чуо.

Научењак без фантазије шкоди науци. Само за длаку, да је откривач даље пошао, па би до великих резултата дошао. Али фантазије не би ни украсиле! За ово имамо сиљних примера, да би се читаве књиге њима напунили могле. Још од вајкада зна се, да топлота постаје кретањем, особито трвењем и притискивањем. Нико нас не зна о том известити, који су људи први почели трети руку о руку, да се угреју, нити о том, који су дивљаци први добили ватре, трењем дрвета о дрво. Кугла из пушке, кад је снага барутова избаци на поље, угреје се трењем о ваздух; говорило се, да се јаја могу брзим кретањем кроз ваздух скувати, н. пр. ако би их метнули у праћку, а праћку онда везали на точак каквој машини, који се брзо окреће. Кад на ладном наковњу, ладним чекићем кужемо ладно гвожђе, оно постане вруће. Потковица на коњској копити је топлија од коњске ноге, кад коњ по ладној калдрми јури. Ови су примери доста јасни, па да увере човека, да топлота мора бити извесно кретање самог тела; па су ипак научењаци толике стотине година држали, да је топлота нагомиланост неке топлотне течности (калоријског флуида). До конца прошлог века у опште, сви су скоро научењаци држали и топлоту тумачили овако. Кад ја опишам које тело, па осетим, да је вруће, они су онда рекли, у том телу имаде неке невидљиве течности, коју су они назвали топлотна течност, и која је узрок осећању топлоте. Дрastiчно да представим: тумачили су као да нека течност прска из врућег тела, као да неке ситне бомбе ударају на човечију кожу, после чега тек човек осети, да је тело вруће. —

Тумачећи на тај начин тај појав, што га зовемо топлота — или управо стање тела — тумачи сами дошли су до великих негода. У широком кругу појава топлоте има таквих случајева, које ови тим начином несу никакo могли да протумаче: морали су се лаћати и таквих средстава да би их протумачили могли, која у строгој науци несу дозвољена — док гроф Румфорд неје 1798. г. изнео нову теорију, која је много простија, и с којом се сви појави топлоте лако и лепо протумачити могу. Па шта га је навело на ту мисао, да топлота не може бити оно, што су до њега и за време његово научењаци држали, да јесте? Бушење топова у Минхену, као оно, што је Њутна с дрвета пала јабука, навела на ту мисао, да размишља, шта је узрок, те је јабука пала, па је дошао до открића свог закона гравитације (привлачења свију небесних тела), који је темељ свом астрономском рачунању. Процес бушења топова, уверио је и убедно Румфорда, да је топлота извесно кретање најситнијих честица, из којих је тело склопљено, а никакo да је то каква топлотна течност, као што су други тврдили. Према овом назору, шта је топлота, вруће тело кад опишам овако се тумачи. Најситније честице се тела крећу; кад дођу живци човечији у додир са таким телом, онда се и они почну кретати; то се кретање одма телеграфички мозгу, а ми онда, односно моћ расуђивања, констатирамо фактум топлоте. Топлота према овом назору је нешто субјективно, т. ј. нешто, што смо ми нашим осећањем докучили, објективно пак топлота је кретање најситнијих честица. То исто важи и за звук; што је изван нас, то је кретање и ништа више; тек смо ми, дакле нешто субјективно, то кретање односно наш клавир с мозгом заједно, претворили у звук. —

Тада је Румфорд склопио један апарат, с којим је доказао своју замисао, т. ј. трве-

њем је добио толико топлоте, да је за два и по сахата вода узаврела. У истом је апарату трењем ладног тела толика топлота добијена. Пошто нема изгледа, а тада неје ни прилике било, како и откуда, да би се та топлотна течност ушћућати могла — онда не преостаје друго до мњење Румфордово. „Тешко је описати“ вели Румфорд, „чуђење и дивљење, што се је на лицима гледалаца опазити могло, кад сам велику количину воде без ватре скувао.“ Проф. Тиндал учинио је за два и по минута оно исто, што је пре седамдесет и шест гроф Румфорд за два и по сахата учинио.

Добар је пример и електрични телеграф. Још у години 1732. слутило се на њ, као оно, што нас летећи ћилим у хиљаду и једној ноћи подсећа на наше локомотиве. Патер Лебрен препоручује у својем делу: „Историја тајних договарања и т. д.“ магнет за средство саопштавању мисли на далеко. „Слушао сам“, вели Патер, „више пута, да има људи, који се са магнетном иглом тајно разговарају. Двојица узму сваки по један компас; по нивици компасовој урезана су слова азбучна. Даље се приповеда, да чим један с иглом покаже на извесно слово, да и пријатељева игла магнетична одмах указује на исто слово, па ма миље далеко један од другог били. Да ли је ово чињеница, ја не јемчим; само толико знам, да једни држе да је могуће, а други, да је то блудња.“

Та „блудња“ јесте електрични телеграф, али без батерија и проводне жице.

Алднини описује у својем делу: „теоретични и практични покушаји о галванизму“, изданом у години 1804. прави електрични телеграф, а и не знајући, да је. Он је једном приликом покушавао са галванизмом т. ј. електрицитетом, снагом, која не описаном брзином разноси мисли наше преко жице на све стране. Том приликом, требао је само још плоче, да је метнуо на крај жице, на којима би се могли знаци видети, па би људство још у оно доба имало телеграф, али као да не беше у Алднинија много моћи уображавања, кад се на таку малену ствар досетити неје могао! За то људство мораше чекати још четрдесет година, док професор Морзе неје се том недостатку довио.

Тиндал се у својој расправи држи више теорије, него практичне употребе. „Коректна је теорија кључ мудрости; само овом долазимо до сигурних резултата. Без моћи уображавања пак теорија је не могућа. Научна васпита“ вели Тиндал, „мора нас научити, да у природи видимо и видљиво и невидљиво; она нас мора научити, како да замислимо душевним оком оне операције, оне појаве у природи, које су телесном оку са свим сакривене; како да видимо најситније честице материјалне („атоме“) и у мирном и у кретном стању; да можемо њима увек следити а да их не изгубимо из ока, и напослетку, да можемо разложити, како се у природне појаве склапају.“

Таласање, које целу природу продира, мора бити на црној кожици нашег душевног ока као насликано. Етер се таласа: ми видимо; ваздух се таласа: ми чујемо; живци се таласају: ми кушамо, миришемо и осећамо. Таласањем срца живимо. Да своју „научну употребу уображавања“ још боље предочи, узима професор Тиндал тзв. теорију ундулације за пример.

Како да протумачимо појав светлости? Како је топлота и светлост нешто сродно, што из тога већ извести можемо, што се увек заједно појављују: то онда можемо слути, да и светлости мора бити нешто узрок налик ономе код топлоте, т. ј. да се светлост, појав светлости, оснива на извесном

кретању. Светлост, синоним моћи осећања и саопштавања, јесте последица извесног механизма, које га ми баш никакo и никад нашим чулима не ћемо опазити моћи. Она је (светлост) резултат таласања финог етера, који цео васнони простор испуњује. Али нама је етер познат само душевно, чулно пак никакo. Ником до данас неје испало за руком, тај етер сгуснути, да би га човек онда могао опипати, нити хемијским реагенцијама доказати. Нико га до сад неје осетио на лицу, нити је опазно ма најмању росицу, која би од њега проистајала. Етер је са свим изван домаћаја нашег знања, али знамо, да га бити мора, јер ми видимо, опажамо појаве светлости, који су кашто, но у другој форми само, опетовања звучних појава (феномена).

Ово је тешко разложити, а да човек не употреби саме речи Тиндалове. Звук пролази кроз разна медија (тела) са разном брзином. У води са брзином од 4700 стопа у секунди, дочим обично таласно кретање воде, што је постало услед каквог упалог камена н. пр. у каквој мирној бари — шири се са брзином једне секунде. Тежина и својство пасивности су чиниоци, који су потакли обично таласно кретање воде; код звучног таласања је еластичност воде, она снага, што га напред гони. Али вода неје нужна за пренос звука; најобичнији је преношач, ваздух. Кад ваздух има обичну њему својствену густину и еластичност, што одговара температури смрзавајуће се воде, онда звук (глас) пролази кроз ваздух брзином од 1090 стопа у секунди, дакле тек једном четвртином оне брзине, коју смо видели, да је код воде. Ово од прилике ово значи: Кад се двојица разговарају преко воде н. пр. преко једне реке, онда ће се исти пре моћи разумети, ако се нагну баш над саму воду т. ј. ако један говори „у воду“, а други окрене уво води, него кад би лицем један другом окренути били, т. ј. кад би им ваздух глас преносио, дочим је у првом случају вода преносила. Узрок пак, за што да вода брже глас преноси него ваздух, лежи у томе, што вода имаде грдну молекуларну еластичност, што је у опште свакој течности својствено, те тако не само да тежину воде, која брзини смета, парализује, него ју шта више и надмашује. Тим смо добили јасан појам о звуку. Разним вештачким подухватима, ми можемо присилити таласање ваздуха, да се само покаже; ми знамо, колико је дугачак један ваздушни талас, а уједно и то знамо, колико заталасивања имаде у једној секунди. Ми можемо један звук другим уништити. Познато нам је физикално значење музике и ларме, хармоније и дисхармоније: у кратко, што се звука тиче, имадемо јасан појам о тим физикалним појавима, којима се извесна осећања у нашем уву рађају.

Кад смо у мислима склопили звучне таласе, које нам телесно око не види, али с пуним уверењем држимо, да опстоје, — онда покушајмо узрок и механизам светлости упознати. Овде нам долази највише моћ уображавања у помоћ.

Ми знамо, од чега зависи брзина звука, јер је то мало пре разложено. Ако густину чега умалимо, еластичност пак непромењену оставимо, онда смо брзину увећали. Повисимо еластичност, а сачувајмо првашњу густину, онда смо опет увећали брзину. Дакле незнатна густина и знатна еластичност јесу два нужна услова, да се постигне што већа звучна брзина.

Ми знамо, да се светлост распростире на све стране са не описаном брзином од 185.000 инглеских или 42.000 географских миља у једној секунди. Да светлост дође са сунца на земљу, треба 8 минута и 15 секунда, а са месеца до земље нешто мало више

од једне секунде. Кад когод стоји на једном месту, откуд може видети рађање сунца, он мисли, да је баш онда рађање сунца и почело, кад је он смотрио; али неје тако; оно, што исти види од сунчане плоче у извесно време при рађању сунца, оно се је уистину догодило пре 8-25 минута, јер је светлости толико времена требало, док је са сунца до посматрачевог ока дошла. — Чим је постигнута та грдна брзина? Само тим, што смо узели да у простору постоји неки медијум (тело) врло изванредне танкоће али грдне еластичности. Овај се је назор породило најпре у глави Хујгенса, физичара у XVII-ом веку.

Разни научењаци узели су тај изванредно фини и еластични медијум, и опремили га са осталим нужним својствима и извесним механичким законима, и тим га пренели из света уображења у свет реалности. Кушајмо, неће ли можда светлост бити резултат свега тог, као што се чини обичном знању. Ако нас та основна представа уз сву нагомиланост тих веома променљивих појава увек близу к истини доводи; ако у спољашњој природи ништа не находимо, што би било у противсловљу са нашим дедукцијама; ако нас је за тим опрезност наша довела до извесних појава, за које пре тога не смо знали, ако на тај начин дођемо до уверења, као да смо с неким пророчким даром снабдевени, те да предскажемо извесне појаве, које доцније покушај за истините прогласи — таква представа, која нас никад не превари, већ нас доведе на чврсто земљиште чињеница, таква представа мора бити за цело нешто више од саме фантазије. Овом приликом не можемо ништа друго закључити до то, да нас је разум у друштву са моћи уображавања довео у неки непознат свет, који реалношћу ни за длаку не уступа реалном свету наших чула.

Из овог примера видимо, како нам је моћ уображавања припомогла, да сазнамо једну од најважнијих физикалних чињеница. Теорију Хујгенсову, бранио је Ајлер у XVIII. веку; даље су је развили Џунг, Фраунхофер, Френел, Анпер, и др., и она је једина у стању све појаве светлости потпуно растумачити, због чега је данас уопште и припозната, а теорија Њутнова са свим је изгубила своју важност. Њутн је мислио, да се светлост састоји из материјалних, али врло финих честица, које из осветљеног или светлећег тела као неке бомбице у око допиру. Тако названи светлостни етер, тај васиони медијум неје извор, већ једино носилац таласања (ундулације). Он прима и проноси даље, али ништа не ствара. Кретање, што он проноси, већином долази од светлећих тела. Таласно кретање етера, утиче на црну кожу у нашем оку, отуд ми видимо. Али имаде разне феле тих етерских таласања, откуд ми разне боје виђамо. У овом случају одлучује брзина, којом се таласићи на све стране шире. Љубичастоплавој боји одговарају најбржи, а црвеној најспорији, т. ј. они таласићи, који у нашем оку рађају „виђење“ љубичастоплаве боје брже се крећу од оних, што производе црвену боју. Плаветно и зелено, лежи у средини. Да би смо означили различност тог таласања, сравнимо таласе океана са таласима какве баре. Песак и шљунак на обалама овима смета, раздваја их, а онима не. Замислимо да у атмосфери имаде много финих честица, као оно сунчани прах што је, то се можемо омишљати, да ће те честице једним светлостним таласима сметати, а другима не, као оно што смо видели, да песак и шљунак океанским таласима не смета, а барским смета.

Небо је плаво; тим се обележава нека оскудица у већим таласима светлости: даје нам тај појав разлога мислити, да шта год

смета оним таласима, који друге боје у нашем оку рађају, те не могу да допру до нашег ока. Сматрајући небо и нехотице нам се намеће питање: неје ли ваздух можда плав? И збиља неки хтедоше плаветнило неба тим протумачити, што би ваздух био плав. Али противан одговор гласи: ако је ваздух плав, откуд да при рађању и залажењу сунца светлост, што из грдне даљине нама долази, може бити жута, наранџаста па и црвена? Пролажење беле светлости сунчане кроз плаветан ваздух, не може никако црвену боју произвести. Претпоставка, да је ваздух плаветан, не може се никако одржати. Па збиља агенс, који нам шаље небесну светлост, ма она које врсте била, има двојако дејство. Светлост, коју тај агенс рефлектује (одбаци), ми „осећамо“ као плаву, а коју пропусти, као наранџасту или црвену. Али зна се, да врло незнатне честице, којих имаде у каквом медију раштрканих, истом медију плаву боју дају, ако их гледамо са рефлектованом светлошћу. Ми имадемо стакала, што су сјајно жута, ако гледамо кроз њих на сунце, а опет иста та стакла издају лепу плаву боју, ако их гледамо с оне исте стране с које је и сунце. У првом смо случају „осетили“ пропуштену, а у другом рефлектовану светлост сунчану. Ако и најмање сапуна уводи раствори, ми видимо воду да је плаветњикаста; исто се може видети и онда, кад се метне у воду свеже коре дивљег кестена, и то је узрок, што је Хелмхолц казао, да је плаво око мутан медијум.

За што видимо да је вода плаветњикаста, ако имаде у њој растворена сапуна, или ако метнемо свеже коре кестена, то отуд долази, што су се од сапуна и од коре одвојиле врло fine честице, које имају својство беле светлости, што их осветљује, рефлектовати као плаву.

Исти је случај и са светлошћу, што ју ми с неба добивамо. Те fine материјалне честице, што су узрок, те је небо плаво, морамо са свим оставити нашој моћи уображавања, да их она представи. Бавећи се са опажањем светлостних феномена (појава) у васиону, у свези са тим мало час споменутим честицама, Сир Џон Хершел дошао је до могућности, да израчуна густину и тежину репатних звезда (комета). Ми знамо, да су ти репови кад и кад већи и од саме наше земље. Ако сабијемо једну репату звезду, велику, као наша земља, заједно с атмосфером, у какав затворен простор, пита се, колики би био тај затворени простор? По Хершелу могао би ту целу масу — дакле целу репату звезду оне споменуте величине — један коњ комотно носити.

Отуд можемо разумети оно, што Тиндал вели о количини материје нашег неба. Замислимо једну шупљу куглу, која би толика била, да би у њу могла стати наша земља, али они брегови, што су високи као Монтбланк (14,807'), да упиру већ у куглу — дакле брегови виши од Монтбланка били би врховима над куглом — онда смо са тим затворили сву гушћу материју, која у близини наше земље ваздух испуњује. Изван кугле стоји угасито плаво небесно свод. Покупимо ту небесну материју што је у кугли, колика ће бити, колико тешка? Тиндал вели толика је, да би се могла лепо сложити у путну торбу каквој госпођи, у бурмутицу каквом господину. Онда слободно може „небо пасти на земљу“, а да нам никаква квара не нанесе.

По немачком прерадио,

А. М. М.

Народне умотворине.

Питалице

скупно их у Херцеговини Вук Врчевић.

61. Питао циганин агу: Хоћеш ли сад јагње, али кад поодрасти до јесени? — Сад, јер до јесени можеш ти цркнут, али вук јагње појести.

62. Питао вук лисицу: Хоћете ли ви данас на станак к псима? — Ми смо уговорили, да ви први идете, док чујемо од вас шта сте угаварали.

63. Питали вучићи вучицу: Мајко! Је ли мука уфатити овцу? — Није ћецо! али је мука угрابتи с крај чобана.

64. Питали коката: Колико имаш жена? — Ја их никад не бројим, али су вазда крај мене.

65. Питао магарца магарца: По колико на тебе натоваре? — Никад не мјерим, али вазда знам кад претоваре.

66. Питао крмак крмака: Кад те најбоље хране у години? — Најбоље у они мјесец, кад ме мисле убити.

67. Питали вука: За што не живите међу људима, а не по пустињама. — Нема данас живјења поштенијем људма.

68. Питали магарца: Шта је ово, има неколико доба те не пјевате? — Давно је Бурђев-дан био.

69. Питали Црногорца: Жалите ли ви човјека кад погине? — Не ми, но онога, те од своје у пепелу умре.

70. Питали Црногорку: Погинуше ли тебе оно скоро оба два сина? — За то сам их и родила.

71. Питао отац сина: Што ти би болан, те зајаука? — Увједеме змија. — Мучи ђаволе, ја мишљах заболете зуб.

72. Питао Црногорац рају: Има ли Турчина а да није зулумџар? — У стотину један, а у хиљаду ни један.

73. Питао раја рају: Али су код вас горе аџије, али прости Турци? — Сви зли, а најпрви најгори, први потоље уче, да нас горе муче.

74. Рекао старац ђевојци, да му поклати један цвијет, а она му рекла: Ни цвијет за старца, ни седло за магарца.

75. Питао кочобаша сеоци муџтију: Ефендија! што пише у вашем китабу за нас рају? — Турци да господују, а ђаури да им робују.

76. Питао чипчија агу: Пишело у вашем китабу да може раја у рај? — Може вала само онда, кад Турчина вјерно служи 40 година, па га Турчин посијече.

77. Питало дијете болесну матер: Што кукаш? — А од некуде чује га отац наполако у себи рече: Није љојкуку, него ономе ко је има.

78. Питала бређа жена мужа: Али волији да ти родим сина, али шћер? — Ја волији једнога сина, но девет шћери.

79. Питао поп Црногорца на исповјест: Јеси ли препостио све петке и сриједи у години? — Јесам и суботе и нећеље више но мрсно.

80. Питао муж жену: Као да те пољуби јутрос један младић? — Богме њему драго, а мене не би жао, те работа погођена.

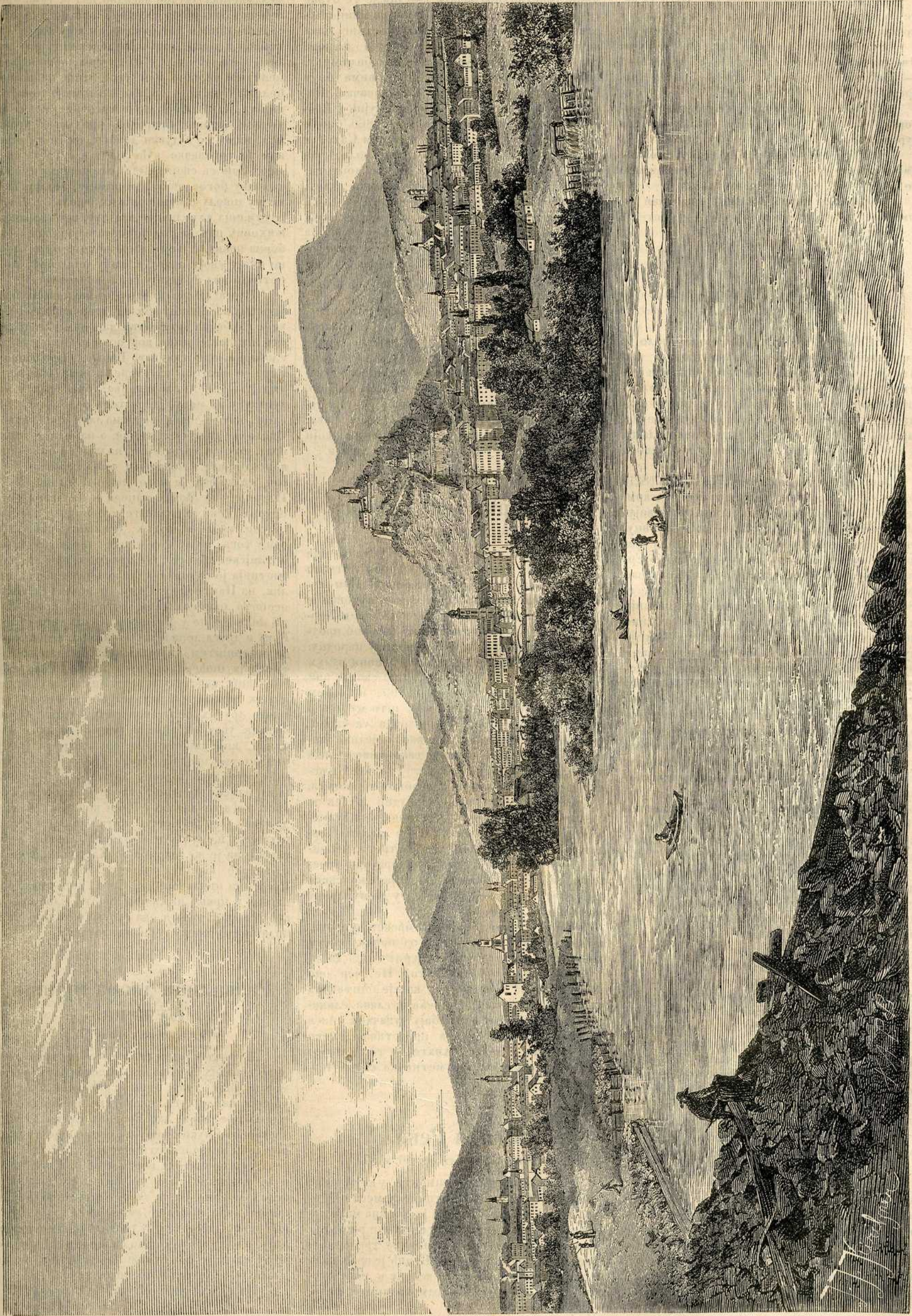
81. Питала жена мужа: Али сам ти сад милија кад сам ти оволику ћецу родила, али кад си ме вјенчао? — Најмилија би ми била, да се нијесам женно.

82. Питао Црногорац рају: Ма за што трпите зулум турски? — Богме Бог високо а цар далеко, а ми већ јаду навикли.

83. Питао зет пуницу: Ма што ово твоја шћер а моја вјерница ништа не збори? — Зна ћеш, пошто је вјенчао.

84. Питао циганин жену: За што су ми ћеца гладна? — Ако сам их дужна рађати, нијесам хранити.

85. Питала попадија попа: Је ли ко од боника данас умрло? — За зло моје иду сви на боље.

Градaц.

86. Питала корњача корњачу: Што ти би, те се превали? — Овако ти је, кад се што у прещи ради.

87. Питао агу чипчија кад је био да руча: Смијем ли се ага прекрстити по моме закону? — Јок! ако трпим твоје крштење, не ћу твој крст.

88. Питали Црногорца: Како ти би у ко-торску тамницу? — Проста и благословена турска сабља.

89. Питао побратим побратима: Колико има у ваше мјесто магараца? — Двоножније не зна се број, а четвороножни зна.

90. Питали овце: Ко вам је највиши душманин? — Вук и метиљ. — А пријатељ? Чобан и пас.

Јеврем Грујић.

(В. лик на стр. 49.)

У Србији — српском Пијемонту мало је људи, који су у народу тако популарни, као што је Јеврем Грујић. Његово знање и поштење, његов либералан правац у јавном животу, коме је увек веран остао, народ је свагда високо ценио и поштовао, па и последња народна скупштина у Београду одликовала га је особитом почашћу, изабравши га за свога потпредседника.

Јеврем Грујић родио се 27. октобра 1829. год. у селу Доросави у округу београдском. Дед му Грујица беше јунак на гласу, и војујући против Турака буде рањен на Карановцу. Отац Грујићев Пантелија био је началник среза колубарског. Као сва деца у оно доба у Србији, тако је и Јеврем Грујић најпре чувао стадо, па кад је за школу дорастао, а он оде г. 1841. у Београд, где је свршивши ђимназију са најбољим успехом, слушао две године филозофију, а за тим правне науке. Док је слушао филозофију склопе тамошњи ђаци дружину, која је са ђачким друштвом у Пожуну и Пешти у дописци стајала. Неко време био је он у том друштву тајник, а за тим потпредседник и председник. Дружина изда год. 1849. одабран рад својих чланова укњизи „Невен слог“, међу којима се и рад Јеврема Грујића налази. Свршивши науке у Београду, буде као одличан ђак од државном трошку послан на страну, да се у правој струци усаврши. Год. 1848. био је на мајској скупштини у Карловцима, а одатле оде на Крагујевачку скупштину, и ту он напише познату молбу од 17 округа Србије на кнеза, да се рок скупштинског сазива утврди, и да се порта не плеће у српске послове. Доцније је Грујић продужио науке у Хајделбергу и у Паризу. Год. 1853. изда броширу „Јужни Словени, или Срби, Хрвати и Бугари“ на францеском језику, да би запад боље упознао са нашим крајевима, но она буде забрањена у Аустрији, а узапњена у Србији. Тадања српска влада одузме му стипендију и позове га кући. Ту га професорско тело изабере за професора на једно упражњено место, ал влада тај избор не потврди, и забрани му да практикује у Србији. За тим оде у Париз, а год. 1854. добије службу у канцеларији правне секције. Год. 1855. постане члан друштва српске словесности. На св. Андрејској скупштини 1858. играо је Грујић важну улогу, где је од скупштине био за секретара изабран. Кнез Милош понуди му председништво у министарству, но он се тога не прими. Милош га је у два маха гонио, и једном га хтеде и из земље изагнати. Но син Милошев, кнез Михајило ступивши на престо, нанменује га за министра правде год. 1860. После познате министарске седнице од 16. јуна 1861., у којој је Грујић бранећи независност судова дошао у колизију са министром унутрашњих послова, који је искао да судови под његово

министарство потпадају, — после те бурне седнице, иступи Јеврем Грујић из министарства. После неког времена постане члан највишег суда; и кад оно полиција затвори све чланове тога суда, што ослободише 36 политичних окривљеника, међу њима би и Грујић затворен у касарни Карановачкој. После затвора, живио је Јеврем Грујић у Београду као приватан човек. Год. 1866. био је на омладинској скупштини у Новом Саду, и те исте године хтеде да покрене политичан лист у Београду, но влада му не допусти; идуће године буде изабран у варошки савет, но министар тај избор не потврди. Год. 1867. буде једногласно изабран за председника друге омладинске скупштине у Београду. За време регенства буде наименован за заступника српског код порте у Цариграду. Данас живи Јеврем Грујић у Београду као државни саветник.

Јеврем Грујић је редак поштен карактер, научен и изображен човек, велик пријатељ либералних установа и свога народа. Докле год Србија буде имала таквих синова, као што је Јеврем Грујић, дотле ће за цело и напредовати, а ми се с пуним правом надамо, да ће народна скупштина, којој је он потпредседник, продуживши свој рад о св. Сави, поћи путем св. Андрејске скупштине, који једино води спасу и срећи српског народа.

Црногорка чека драгога.

(К слици на стр. 53.)

Славни чешки уметник Јарослав Чермак, чије се име данас слави у целој Јевропи, стекао је велике заслуге за народ српски. Пун љубави и одушевљења за наш народ, путовао је више пута по Далмацији, Црној Гори и Херцеговини, где је више година боравио проучавајући живот, обичаје и ношњу народну; својим очима гледао је у Херцеговини зулум турски и патњу рајину, сам је био сведок при устанку херцеговачком год. 1863, и бодрим оком свуда је пратио све оно, што му је као сликару нужно било, па је онда са својом уметничком кичицом насликао поједине моменте из живота народног, тако живо и тако верно, као што само он уме. Те своје уметничке слике изложио је у великим варошима, и с њима је у гледачима пробудио љубав за српски народ, а мржњу и огорчење за зулумчаре и силеције турске. То је заслуга Чермакових слика, за које, иначе строги, непристрасни критичари најлепшу пресуду изрекоше, а коме и познати непријатељи свега онога што је словенско, не могу да му одреку ванредни таленат.

Међу сликама из црногорског живота, заузима без сумње једно од првих места слика: Црногорка чека драгога. Да ли је нужно ту слику описивати? Не, јер она нам и сама на први поглед казује, шта она управо представља. Највећа је слава сликарова, када гледачи не требају дугачких описа да знају тек шта слика представља, него када на први поглед схвате, а то је поред свију осталих највећа уметничка слава Чермакова.

Сењ и Река.

(К сликама на страни 56. и 57.)

У бившој оточкој региони, у којој живе близу 40.000 Срба, најзнатнија су места Оточац, Бунић и Сењ. Оточац је истина мала варошица, но „штабно“ место оточке регименте, те су се у њој као у центруму трговина и занати прилично подигли. Бунић је врло мало место но чувено са своје велике и лепе јасенове шуме, коју је јунак седмогодишњег рата,

фелдмаршал Лаудон засадно, кад је тамо у региони као мајор служио, пре него што је седмогодишњи рат букнуо, и коју народ тамошњи и данас још „Лаудонским гајем“ назива. Сењ (Zengg) је од та три места најзнаменитији не само због свог лепог природног положаја на мору, и због свог малог пристаништа, него и због своје трговине, где се из читаве околине природни продукти: храна, мед, вино, со и дуван доноси, па се ту већином за трговачке куће у Реци и Трсту продаје. Сењ са својих 4000 становника има католичку богословију, ђимназију, реалку, научну школу и више нижих школа. У Сењу је столица католичког владике, где има више њихових цркава, од којих је најзнатнија саборна црква. У њему живе истина мало Срба, но имају своју цркву и своју општину, која потпада под епархију горњокарловачку.

Река (Fiume) је једна од најлепших приморских вароши на обали јадранског мора. Река је слободна краљевска варош и главно место жупаније речке, која осим ње има још два слободна пристаништа Бакар и Краљевицу. Река се састоји из старе и нове вароши и има 15—18.000 становника; она лежи у полуокругу на мору, те с тога врло дивно изгледа, кад се човек њојзи на лађи приближује. Околу ње дижу се планине, а на једном голом брду, које се Трсат зове, налази се француско-канска црква и некадањи франгопански дворца, са којег је врло леп изглед на обалу Истрије, на Монте-маоре и на кварнерска острва. Река је седиште жупанијске власти, судске табле и других државних звања, а осим тога, ту је и седиште трговачке и занатлијске коморе. Од цркава и капела најзнатнија је католичка св. успенска црква, налик на Пантеон у Риму, и црква св. Вида особито лепо сазидана, имитација цркве Maria della Salute у Млечима. Осим тога красе Реку и друга лепа и укусна здања, као касина са позориштем, варошка кућа, негдашња рафинерија шећера, и друга здања. Река има ђимназију, кадетску и научну школу, више нижих школа, осигуравајуће друштво, и много других општекорисних завода. Осим краљев. угар. фабрике за дуван, има више фабрика, које своје чувене производе далеко у иностранство продају. После Трста је најзнатнија трговачка варош, која посредује трговину између Аустро-Угарске и Америке, те због тога се налазе у Реци конзули разних држава. Ово је место знатно још и с тога, што се у њему граде бродови. У новије доба саграђена је железница до Карловца, која је од велике користи по речке становнике. У Реци има приличан број Срба, који имају општину и цркву на лепом месту близу мора; као сењска; тако и ова српска општина потпада под дијецезу горњокарловачку.

Развалина двора принца Еужена.

(К слици на страни 61.)

Можда ни један град није претрпео толико крвавих битака, као Београд. Ни један можда није тако лоше среће био, да му упорни непријатељ скоро све знаменитости у прах претвори, као Београд. Бесни Турчин варварском руком поруши споменике из славног доба независности српске, да га не подсећају на препаћене горке муке при освајању, и да у срцима раје не распаљују чезњу за ослобођењем. Па и саме споменике из доцнијег доба постиже скоро иста судба. Они нас данас само још у развалинама поздрављају, и сведоче нам само силна недела турска. Међу њима је без сумње најотличнија она на Дорхолу од принца Еуженовог двора.

Но од куд принц Еужен у Београду?

Ради бољег разумевања, само две речи. Наскоро после пада српске царевине, осли се бесни Турчин на целом балканском полуострву. С необузданом чезњом за туђим земљама; пређе он и широки Дунав, па грдним успехом свога оружја застраши скоро сву Европу. Ал му овде не би суђено, да се вековима наслађује лепим плодом победе. Крст се подиже, да полумесец из своје средине прогони. Аустријски ђенерали и Срби, што су у сеобама својим Дунаво прешли, борили су се с њиме знаменитим успехом, док год, 1717. принц-Еужен Савојски освојењем Београда не задоби сву Србију до Ниша.

И у тим љутим бојевима су се изгубиле многе знаменитости у Београду. Само развалине могао је Еужен у њему наћи. Ни најнужнијих зграда за војску не имаде он, па за то поред све оскудице царских благајница, поче многе из нова градити. Па и за себе подиже на Дорћолу лепу палату.

Но на брзо опет овладају крволочни Турци Београдом; па не могав се Еужену другачије осветити, начине му од палате ону развалину, коју нам слика на стр. 61 показује.

Развалина се та подиже високо изнад мајушних турских кућица, и чини врло угодан утисак. Архитектура је на њој у најлепшим размерима. Декорација је лепа и без сувишног накита, ма да нас по нешто опомиње на онај мало изопачен ренесанс, који је у оно доба по свој Европи у обичају био. Зграда ова за цело није заслужила судбу, која ју је постигла. Турци непријатељи свега оног, што је ђаурском руком подигнуто, нашоше за добро, да и саму ту развалину сакрију окруживши је ниским кућицама.

Штета би било, кад би ова знаменита развалина као жртва регулисања вароши Београда пре пала, него што би се најпре са свију страна верно прецртала! * *

Градац.

(К слици на страни 69.)

У Аустро-Угарској има доста лепих вароши, но ни једна није тако чувена са свог дивног положаја као варош Градац. Окружена високим штирским брдима лежи у долини, кроз коју река Мура протиче, те из далека изгледа као велик врт, засађен дрвима а искићен летњиковцима.

Градац је, или као што га Немци Грац називају, главна варош војводства Штирске (Steiermark) у царевини аустријској. Лежи с обе стране реке Муре у врло дивном пределу, 1047 стопа високо над површином јадранског мора. У Грацу је седиште намесништва штирског, за тим највишег земаљског суда за крунине Штирску, Крањску и Корушку, финансијске дирекције и осталих звања. Градац се дели на више делова; унутарња варош и предграђе Мур леже на десној, а предграђа: Јакомини, Минцграбен, Леонард, и Грабен на левој обали Муре. Обим му је 1½ миље дуг и већ у години 1857. имао је 3258 кућа и 63.176 становника. Имаде у њему свега 23 цркве, од којих су 10 парохијске. Међу овима вредно је напоменути у готском стилу сазидану катедралну цркву св. Егидија. Подигао ју је цар Фридрих III. год. 1462. У њој има лепо израбених ствари у мрамору и доста гробница. Уз самусе цркву налази Маусолеум што га је сазидао цар Фердинанд II. у години 1615. Овај је Мауселеум капела, саграђена од тесаног камена. У тој капели има један диван портикус (ходник) од коринтских стубова. Споља има два кубета и један тороњ, а изнутра је веома лепо украшена. За тим долази францишканска црква с највишим торњем у целом Грацу, такођер у готском стилу сазидана. Варошка парохијска црква и мноритска црква саграђене су у новом

талијанском стилу. Цркву Леха у предграђу св. Леонарда сазидао је немачки срдарски ред око године 1283. У овој цркви има врло лепих старих слика на стаклу. За тим долази још јеванђеличка црква у предграђу Јакомини.

Од јавних и приватних зграда вредно је споменути двор, где је некада била резиденција штирских земаљских кнежева, а сада је у њему смештено намесништво; позориште и редутну зграду, земаљски дом с његовим величанственим дворанама, већницу, палату окнеженог владике и палату грофа Атемса, знамениту због изврсне збирке слика. — Знатне грађевине су две ланчане ђуприје преко Муре; осим ових има још две дрвене ђуприје на пајкама, што свезују поједина предграђа. Градац има двадесет јавних места (пијаца). — Најзнатнији васпитни и учебни заводи јесу: универзитет основан год. 1586.; 1827. био је на ново отворен, јер се на њему пуних 45 година није предавало. Јоанеум, основан од надвојводе Јована Батиста 1811. и намењен да буде земаљски музеј; од године 1847. Јоанеум је уједно и виша техничка школа, намењена унапређењу и рударске струке и земљорадње. Заједнички семинар и богословија за дијецезе Секау и Леобен налазе се у Грацу. За тим виша ђимназија и виша реалка, завод за племићке даме, академија за цртање и многе друге средње и ниже школе. — Научне збирке, заводи и друштва јесу ово: универзитетска библијотека (књижница) са 48.500 свезака и 5310 рукописа. Библиотека у Јоанеуму, у којој имаде 32.000 свезака. За тим има збирка техничких и физикалних апарата, кемиски лабораторијум (радионица), кабинет природина (натуралија), галерија слика, сједињени архив од античног кабинета и кабинета с новцима, збирка повеља, музеј за земаљску индустрију, велика ботаничка башта, друштво за упознавање земље и рударства. У Грацу има калуђера и калуђерица разних редова. За тим има доста завода подигнутих за добротворне, човечанске и религијозне цели. Овамо спадају: општа болница, кућа за породиље и нахочад; лудница, кућа за боне, што пате од сушнице; војничка болница и болница милосрдних сестара. — Трговина и индустрија добро напредују. Фабрика има сваке врсте, као за артију, рафинисање шећера, платно и ћебета, свеће, гас, оцат и ликер, кемиске продукте, књигобране, сунцобране и т. д. За потпомагање индустрије и трговине има Градац више завода, такови су: есконтни завод, филијала националне банке, штирска штедионица, штирско друштво за унапређење и његовање свилених буба, завод за осигурање против ватре. —

Околина градачка је ванредно красна. Најближа и највише посећена тачка може се узети да је такозвани Шлосберг, који је висок 1434 стопе, и који се на нашој слици на стр. 69. види. Још за време Римљана био је Шлосберг утврђено место; данас је својим лепим уређењем и дивним изгледом, што се с њега прегледати даје, Шлосберг омиљено место становницима градачким. Најзнатније је на Шлосбергу кула са сатом, кула са звоном најтежим у целој Штирској (160 центата тешко), развалине цркве св. Томе, велика каземата и бунар дубок 297 стопа. Тврђаву су Францези порушили године 1809.; у новије доба (1849.) од чести је успостављена. Иначе градић сам по себи нема велике важности.

Кад се узме у обзир ванредно леп природан положај Граца, за тим миран, па ипак велико-варошки живот, јефтиноћа, којој нема равне у целој Аустро-Угарској, кад се све то узме у обзир, онда је лако појмити, за што је Градац сарамерно за врло кратко време постао Buon Retiro свију оних, који миран и јефтин живот вољу и потребују.

Разне белешке.

Књижевност.

Ново издање српских народних песама. Удовица Вука Стеф. Караџића издала је позив на пренумерацију на I. II. и III. књигу „српских народних песама.“ Ово жељно ишчекивано ново издање обрадоваће без сумње сваког Србина. Чувени писац Едуар Лабуреј, приказујући францеској публици немачки превод српских народних приповедака*), написао је пре двадесет година, још за живота Вукова, ове знамените речи**): . . . Име писца ове збирке веома је познато. То је Вук Стефановић, вешти и истрајни скупљач, чија је заслуга збирка српских песама, које су гануле у срце Гетеа, које Немачка обожава, и које ми немамо право што пренебрегавамо, јер од старог века па до данас, није ништа створено, што би било већма епски, ништа наивније, и ништа величанственије. Вук је Стефановић учинио тиме својој отаџбини једну од оних услуга, која човека бесмртним чини; јер он ју је са страним светом упознао, он је нас њу научно љубити. Кад човек чита те српске песме, он љуби тај јуначки народ, као што љуби Грке, кад чита Омира. Ова нова збирка прославиће име српско још већма, и пробудиће вољу за историју тога народа и у самој деци нашој. Да ли да мимогред напоменем, да Вук Стефановић живи у Бечу, далеко од свога рода и завичаја, већма поштован од странаца него од свога народа, који је он прославио? Једном, кад Срби усвоје цивилизацију Јевропе, и код њих ће зараза владати да статује подижу, па ће тада подићи Вуку увенчан споменик; али зар не би боље радили, кад се са својом захвалом не би задоцнили, него да онемо у његовим старим годинама одаду поштовање, који је славу и име своје отаџбине тако надалеко распрострло . . . Пуних је двадесет година од то доба прохујало, од како је чувени Францез те речи написао, — Вук је међу тим умрло, занста тада већма поштован од странаца, него од свога рођенога народа. Околности су се од то доба променуле; Вукову успомену и његов знаменит и обилан рад данас цео српски народ високо цени и поштује. Ово ново издање „српских народних песама“, најзгоднија је прилика да српски народ донекле и дуг свој одужи, бар Вуковој породици, што је њему дуговао, а то путем обилне претплате; тиме ће уједно наш народ и страном свету показати, да уме ценити своје највеће благо — српске

*) Volksmärchen der Serben. Gesammelt und herausgegeben von Wuk Stephanowitsch Karadschitsch. In's Deutsche überfetzt von dessen Tochter Wilhelmine. Mit einer Vorrede von Jacob Grimm. Nebst einem Anhange von mehr als tausend serbischen Sprichwörtern. Berlin. Druck und Verlag von Georg Reimer. 1854. H. 8. S. XII. 345.

**) . . . L'auteur de cette collection porte un nom bien connu. C'est Wuk Stephanovitch, l'habile et patient collecteur, à qui l'on doit le recueil de ces chants serbes, qui ravissaient Goethe, que l'Allemagne admire, et que nous avons le tort de négliger, car depuis l'antiquité on n'a rien fait de plus épique, de plus naïf et de plus grand. Wuk Stephanovitch a rendu à sa patrie un de ces services qui immortalisent: il l'a fait comprendre, il l'a fait aimer. Quand on lit les chants des Serbes, on aime ce peuple héroïque, comme on aime les Grecs quand on vient delire Homère. Ce nouveau recueil portera plus loin encore le nom de la Serbie et intéressera à son histoire jusqu'à nos enfants. Diraije en passant que Wuk Stephanovitch vit à Vienne, hors de son pays, plus estimé des étrangers que du peuple qu'il illustre; un jour sans doute les Serbes, en prenant la civilisation de l'Europe, auront, comme nous la maladie des statues, et ce jour-là ils élèveront à Wuk un buste couronné; mais ne feraientils pas bien de ne point ajourner trop loin leur reconnaissance, et d'honorer dans sa vieillesse celui qui a répandu au loin la gloire et le nom de sa patrie? . . .

Édouard Labeulaye.
Feuilleton du Journal des Débats. du 31. Déc. 1854

народне песме. — Друга се књига већ у великој штампи, и биће готова 15. фебруара о. г., а цена јој је 2 ф. или 24 гроша чар. За тим ће ући у штампу прва и трећа књига. Опширније може се видети у „позиву на пренумерацију“, који овој свесци прилажемо.

Извештај управе српских народних фондова и фундација, стојећих под њеним руковањем, за године 1869., 1870., 1871., 1872. и 1873. Нови сад, у срп. нар. задр. штампарији 1874. вел. 8. Стр. 34.

То је наслов књигице коју је управа народних фондова и фундације издала и разаслала српским црквеним општинама. Из ње видимо, да је управа прошле године руковала са 3,205.517 ф. и 44 новч. Ми ево доносимо преглед свију фондова и фундација у год. 1869., 1870., 1871., 1872. и 1873.

Извештај управе српских народних фондова и фундација, о стању ниже означених фондова на крају ниже означених година.

- I. Фонд неприкосновени: Стање на крају године 1869. : ф. 895734-77; — год. 1870. : ф. 908590-43; — год. 1871. : ф. 947521-25; — год. 1872. : ф. 890679-96; — год. 1873. : ф. 920323-76.
- II. Фонд клерикални: Стање на крају године 1869. : ф. 1575366-77; — год. 1870. : ф. 1643800-87; год. 1871. : ф. 1709137-11; — год. 1872. : ф. 1572051-03; — г. 1873. : ф. 1604567-87.
- III. Фонд Алумнеум, основан митрополитом Стратимировићем, на издржање благодјејанаца: Стање на крају године 1869. : ф. 65183-26; — год. 1870. : ф. 68362-26; — год. 1871. : ф. 68835-78; — год. 1872. : ф. 67730-32; — год. 1873. : ф. 67560-69.
- IV. Фонд основан архимандритом Стратимировићем, за зидање архиепископске резиденције : Стање на крају године 1869. : ф. 85116-56; — год. 1870. : ф. 88964-81; — год. 1871. : ф. 93517-27; — год. 1872. : ф. 101916-20; — год. 1873. : ф. 106565-15.
- V. Стипендијски фонд Саве Текелије: Стање на крају год. 1869. : ф. 253459-05; — г. 1870. : ф. 269162-43; — год. 1871. : ф. 299307-96; — год. 1872. : ф. 315013-41; — год. 1873. : ф. 329342-80.
- VI. Стипендијски фонд митр. Путника: Стање на крају године 1869. : ф. 14835-92; — год. 1870. : ф. 15060-81; — год. 1871. : ф. 15899-17; — год. 1872. : ф. 16291-91; год. 1873. : ф. 16205-13.
- VII. Стипендијски фонд арх. Зелића: Стање на крају године 1869. : ф. 18338-33; — год. 1870. : ф. 19695-20; — год. 1871. : ф. 20024-63; — год. 1872. : ф. 19778-04; — год. 1873. : ф. 20050-27.
- VIII. Стипендијски фонд Петра Божића: Стање на крају године 1869. : ф. 12542-47; — год. 1870. : ф. 13593-87; — год. 1871. : ф. 13156-50; — год. 1872. : ф. 13629-31; — год. 1873. : ф. 14167-99.
- IX. Стипендијски фонд Нестора Димитријевића: Стање на крају године 1869. : ф. 32902-79; — год. 1870. : ф. 45736-91; — год. 1871. : ф. 46469-71; — год. 1872. : ф. 46215-04; — год. 1873. : ф. 46469-71.
- X. Стипендијски фонд Михајла Пајића: Стање на крају године 1872. : ф. 19255-15; — год. 1873. : ф. 19536-38.
- XI. Стипендијски фонд Гаврила Адамовића: Стање на крају год. 1872. : ф. 33150-—; год. 1873. : ф. 33418-33.
- XII. Препаандијски фонд: Стање на крају год. 1872. : ф. 210-22; — год. 1873. : ф. 425-02.
- XIII. Фонд за подизање споменика архиманд. Рајићу: Стање на крају године 1869. : ф. 1524-29; — год. 1870. : ф. 1581-29; —

год. 1871. : ф. 1726-76; — год. 1872. : ф. 1826-16; — год. 1873. : ф. 1945-86.

XIV. Депозит сремских манастира, за дато у години 1793. и 1799. в. ерару сребро и злато: Стање на крају године 1869. : ф. 17224-77; — год. 1870. : ф. 18831-23; — год. 1871. : ф. 16658-62; — год. 1872. : ф. 17596-17; — год. 1873. : ф. 18265-14.

XV. Депозит различитих манастира и цркава од датог у год. 1810 в. ерару, сребра и злата: Стање на крају године 1869. : ф. 6383-42; — год. 1870. : ф. 6711-08; — год. 1871. : ф. 6225-08; — год. 1872. : ф. 7703-02; — год. 1873. : ф. 6673-34.

Статистика.

Руска флота. Русија има свега 225 ратних лађа, од којих су 29 оклопнице са 921 топом. Особље се састоји из 1305 официра, 513 крманоша, 210 артиљеријских и 145 морских инжењера и 24,500 морнара. У Балтијском мору налазе се 27 оклопница; а флота црног мора, састоји се из 2 оклопнице и 29 обичних пароброда. Оклопнице су са 4 топа наоружане, остали пароброди, са изузетком 4 ненаоружана, броје укупно 45 топова. Научни заводи руске морине ови су: моринска школа у Петрограду за 265 питомаца, техничка школа за 400 младића, једна школа за писање у Кронштату, за 150 морнара, једна школа за кадете, једна школа за грађење бродова, и једна школа за морнарске кћери у Николајеву.

Статистика становништва на земљи. На земљи станује 1,380,000,000 људи. Од тих припадају 380,000,000 кавкаској, 580,000,000 монголској, 200,000,000 етиопској, 220,000,000 малајској раси и 1,000,000 Индијанаца у Америци. Сви ти људи говоре 3064 језика, а исповедају 1000 разних религија. На годину умиру 33,333.333 особа, на дан 91,954, на сахат 3730, у минуто 60 сваког секунда 1 особа. Колико њих умру толико се и роде. Средњи човечији век износи у одсеку 33 године. Четврти део становништва умире пре седме а половици пре седамнаесте године. Од 10,000 људи доживи само један сто година, од 500 један осамдесету, од 100 један шездесету годину. Ожењени живе дуже него нежењени, а велики људи дуже него мали. До 50 година се женске боље одрже, а од тога доба оба пола подједнако. Од 1000 особа жене и удају се 65. Деца, која се у пролеће роде, снажнија су, него која се у друго даба године роде. Рађање и умирање, догађа се више ноћу, него дању.

Штеднионице у Европи. Статистички биро краљевине Италије, који је са своје тачности и ваљаног рада на гласу, израђује по налогу међународног статистичног конгреса, статистику штеднионица. Начеоник тог бироа, Лујџи Бодио, издао је за сад само неколико табела на јавност, које представљају: 1 вредност улога; 2. вредност улога у одсеку на једну главу становништва; 3. број улагача; 4. одсечну вредност једне штеднионице књигице, које ми ево доносимо:

I. Укупна вредност улога (у милијонима лира у опадајућем реду наведена).

Британија 1484-6; Цислајтанија 862-— Пруска 815-3; Францеска 515-—; Италија 297-—; Угарска 287-—; Данска 218-9; Швајцарска 131-—; Саксонска 119-—; Шведска 101-—; Баварска 62-—; Белгија 53-—; Хамбург 31-7; Бремен 33-8; Холандија 28-—; Виртембершка 20-—; Русија 19-—; Финландија 7-7.

II. Вредност улога на становника:

Бремен 326-—; Данска 155-6; Швајцарска 50-—; Саксонска 49-—; Велика Британија 46-2; Аустрија 43-—; Шведска 42-—; Пруска 33-—; Угарска 21-—; Францеска 14-—; Баварска 13-

—; Италија 11-5; Белгија 10-7; Холандија 7-8; Финландија 7-—.

III. Број улагача (од хиљаде становника).

Бремен 364-—; Хамбург 209-4; Данска 11-7; Саксонска 170-—; Швајцарска 132-—; Шведска 100-—; Пруска 66-5; Баварска 58-—; Францеска 56-—; Аустрија 51-—; Холандија 27-—; Италија 20-—; Финландија 18-—; Белгија 17-—.

IV. Вредност једне штеднионице књигице.

Аустрија 825-—; Бремен 739-—; Данска 691-—; Италија 579-—; Пруска 496-—; Белгија 495-—; Хамбург 446-—; Финландија 418-—; Швајцарска 372-—; Холандија 290-—; Русија 287-—; Францеска 255-—; Шведска 243-—; Баварска 221-—.

Библиографија.*

Српско-народни вел.-бечкеречки календар за просту годину 1875. 18. година, са више дрвореза. Штампано и издаје Франц Павле Плају. Вел. Бечкерек, 8на стр. 64.

С археолошке изложбе у Кијеву 2.—21. Авг. 1874. Белешке Стојана Новаковића. Београд 1874. Вел. 8на, Стр. 37.

Извештај о основним школама у Србији год. 1874. поднесен министру просвете, од Ј. Пецића и М. П. Шапчанина. Београд, 1874. 16-на. Стр. 42. Цена ? гр.

Економско стање Србије у XIV. веку. Написао Андра Николић. Прештампано из „Истотака“. Београд 1873. 16-на. Стр. 52. Цена 12 новчића.

Velebit. Zabavnik hrvatske omladine. Izdalo djačko društvo „Velebit“ u Beču. Zagreb, 1874. Tiskom Dragutina Albrechta. 8-на Стр. 373.

Borba Hrvata u tridesetljetnom ratu. Spisao Ivan Kukuljević Saksinski. Zagreb 1874. Tiskom Dragutina Albrechta.

Pravo, pravničko — upravni list. God. II. Sv. 19. Zadar 30. list. 1874. Izlazi 1 put svakog meseca. (У овој свесци је чланак V. dr. Bogišića: О crnogorskih Cigana). 8-на. Стр. 193—224. Цена је годишње 4 ф. 50 новч.

Prohodanje po području pravnoga mudroznanstva i narod. gospodarstva. Napisao V. Vanjorka, dr. i prof. prava. (Prevedeno iz češkoga). Pre-tiskano iz 6715. pravo uprav. lista „Pravo.“ Preveo A. B. (U Zadru 1874.) 8-на. Стр. 29. Цена?

Zanovstanja iz devete dietenklase. Političko-satiričke iskricе, što no ih u neslužbenih trenutah skresa Fran J. Folnegović. Zagreb 1874. 8-на. Стр. 132. Цена 70 новч.

Poesie světová. XI. Zpěvy lidu srbského. II. Přeložil Dr. Siegfried Kapper. Prag 1874. 8на Стр. 181. Цена 1 ф.

Ranke Leopold v., sämtliche Werke. Leipzig 1872—74 Duncker et Humboldt.

Dittes, Lehrbuch der Psychologie und Logik. Wien. Pichler's Witwe et Sohn. 1874.

Penn Heinrich, Der slavische Bauernkönig. Roman in 2 Bänden. Jena. Hermannn Costenoble. 1874.

Bakić Wojislaw, Rousseaus' Pädagogik, wissenschaftlich beleuchtet. Leipzig. Schmaller et Pech.

Umlauf F., Dr. Die österr.-ungar. Monarchie Geographisch-statistisches Handbuch mit besonderer Rücksicht auf politische und Kulturgeschichte für Leser aller Stände. Hartleben's Verlag. Wien. 16. Lieferung à 30 kr. Од овога дела изашла је I и II свеска.

Ungarns polit. Krisis. Von einem ungar.-deutschen Publicisten. 8°. Цена 48 новч.

*) Умољавамо све издаваоце, да нам од сваке књиге, коју на свет издаду, по један примерак пошљу, да би тим ова библиографија била што потпунија. Ур.